

de politie de ongewapende menigte aangevallen, moedertje Cufaud op de grond geworpen, twee havenarbeiders bewusteloos geslagen en de telefoniste mademoiselle Lenain een arm gebroken hadden. Grote indruk op iedereen maakten de woorden van de oude madame Cufaud:

„Mijn drie zoons zijn door de Duitsers van kant gemaakt. Toen ik mijn jongste schoon wasgoed bracht, sloeg een Gestapoman mij met zijn geweerkolf op mijn borst... Maar God is mijn getuige, ik had nooit gedacht, dat Fransen een oude vrouw konden slaan! Ik ben vierenzestig jaar, mijnheer de president...

De politie-agent, die tegen Lejean getuigde, was een lange, roodwangige kerel; hij verstond de kunst, met schallende stem een menigte uiteen te jagen en de ongehoorzamen met de gummistok tot spoed aan te zetten; maar geestelijk was hij geen uitbinker. De advocaat overstelpte hem met vragen, het zweet gutste hem van het voorhoofd, en tenslotte zei hij:

— Natuurlijk kan ik niet voor honderd procent garanderen, dat Lejean de steen geworpen heeft, maar hij stond op de plaats, vanwaar de steen geworpen werd, en toen ik naar hem keek, had hij zijn arm naar voren gestrekt... En dat iemand een steen naar mij gegooid heeft, zal niemand betwisten — ik heb een maand lang met een blauwe plek rondgelopen. Dat moet Lejeans werk zijn geweest...

Ook de tegen Roux ingebrachte beschuldiging werd bij het gerechtelijk onderzoek niet bevestigd. De rechtbank sprak Lejean en Roux vrij en veroordeelde Brosset tot een maand hechtenis.

Bédier was woedend over het vonnis. Dan hadden ze beter helemaal geen proces kunnen beginnen, dacht hij geërgerd, waarbij hij vergat, dat hij de prefect zelf had aangeraden tegen Lejean een proces aanhangig te maken. Zolang Lejean in La Rochelle is, zal daar geen rust heersen, — hij is een fanaticus, die zijn weerga niet vindt. Het zou natuurlijk het eenvoudigste zijn, het ontslag van de ingenieur te bewerken. Bédier wist echter, dat de eigenaar van het bedrijf, waar Lejean werkte, een eigenzinnig en onbuigzaam mens was. Van Baudry kon men alles verwachten...

Baudry was achtenzestig jaar oud. Hij had al lang op non-actief kunnen gaan, om op zijn landgoed te wonen en zijn kleinkinderen op zijn knieën te laten paardrijden, maar hij stond elke morgen om zes uur op, dronk een kop zwarte koffie met rum en begaf zich dan naar zijn bedrijf. Hij hield van zijn werk, en toen een van zijn dochters, die een kijkje in de fabriekshal nam, haar vader vroeg, hoe hij zo'n hels lawaai kon verdragen, antwoordde hij: „In mijn oren klinkt dat als muziek.” Het bedrijf had hij van zijn vader geërfd, hij had het uitgebreid en ging er prat op, dat zijn familie van oudsher met La Rochelle verbonden was. In de eerste wereldoorlog was hij op de Chemin des Dames gewond geraakt; in gedachten keerde hij dikwijls naar het verleden terug. Hij placht tegen zijn dochters, zijn oude keukenmeid en soms ook hardop tegen zichzelf te

zeggen: „Ja, mensen, toen was Frankrijk Frankrijk nog...” De ineenstorting van 1940 was voor hem een zware slag, hij ging naar zijn buitengoed en vermeed alle gezelschap. De Duitsers stelden hem voor, de fabriek weer op gang te brengen, maar hij weigerde onder het voorwendsel van ziekte. Toen hij hoorde, dat de Duitsers Cartier als directeur hadden aangesteld, zei hij tot zijn dochter: „Ik wil de dag beleven, dat Cartier tegen de muur gezet wordt.” De oorlog ging voorbij. Cartier kreeg een functie op een der ministeries. Baudry was woedend: indien er nog een Frankrijk bestaat, moet men Cartier neerschieten, en indien Frankrijk niet meer bestaat, had het ook geen zin meer „Rèpublique française” op de mairies te schrijven en de elfde November te vieren.

Baudry ergerde zich tegenwoordig aan alles, vooral aan de Amerikanen. Zeker, de communisten zijn uit de band gesprongen, door hun toedoen raken wij onze koloniën kwijt. Als nu Clemenceau nog leefde, zou hij de communisten wel eens even aanpakken. Maar zou Clemenceau de Amerikanen toegestaan hebben met Frankrijk om te springen, alsof het een kolonie was? Wij hebben hun eens New Orleans verkocht. Orléans heeft niemand hun verkocht. Dat alles is vernederend, en ook dom. Frankrijk heeft zijn geschiedenis, zijn tradities, zijn belangen. Kunnen wij er onverschillig onder blijven, dat de Amerikanen het Duitse leger weer oprichten? Dat is toch Frankrijks doodvonnis. Wij hebben indertijd een verdrag met de Russische tsaar gesloten, en dat was verstandig. Wat kan het ons schelen, welk regime de Russen hebben! Dat is hun zaak. Tussen ons in ligt Duitsland, dat van oudsher zowel ons als de Russen bedreigt. Sinds vele generaties bestaat mijn familie uit kapitalisten, en ik ben er trots op, niemand zal beweren, dat ik rood ben, maar ik kan mij eerder met de Russen dan met de Duitsers verenigen. De Amerikanen volgen hun eigen lijn, de toekomst moet uitmaken, of zij met hun berekeningen gelijk hebben of niet. Maar waarom moeten wij onze vitale belangen verwaarlozen voor de belangen van Amerika? Ik heb tot 1938 met de Russen zaken gedaan, zij betalen accuraat. Ik wil met hen handel drijven, wij hebben er geen baat bij, oorlog tegen hen te voeren...

Toen Baudry hoorde, dat Lejean voor Viet-Nam opkwam, fronste hij de wenkbrauwen: de communisten praten zo graag over hun patriottisme, maar zonder koloniën is er geen Frankrijk. Lejean is een uitstekend ingenieur; in de jaren der bezetting heeft hij zich beter gedragen dan veel ministers, maar ter wille van marxistische utopieën is hij bereid Frankrijk om zeep te brengen.

Misschien zou Baudry Lejean zelfs ontslagen hebben, als de prefect zich niet in de zaak had gemengd. Baudry kon er niet tegen, dat buitenstaanders zich met zijn bedrijf bemoeiden. Toen de prefect hem zei, dat Lejean een gevaar voor La Rochelle betekende, liep Baudry rood aan en antwoordde, terwijl hij toornig aan zijn gele, geheel van rook doortrokken snor plukte: „Dat kan ik zelf beoordelen, weet u? ... Volgens mij vormen

de Amerikanen een gevaar voor La Rochelle, ja ja, de Amerikanen en niemand anders! Zij willen de havenstad tot een militaire basis maken, en dat betekent voor de stad de ondergang. U kunt zich dus beter met ernstiger dingen bezig houden. En wat mijn personeel betreft — daarbij heb ik uw hulp niet nodig." Toen de prefect was heengegaan, gaf Baudry nog lang aan zijn verontwaardiging lucht. Wat is dat voor manier, je neus in andermans zaken te steken! Misschien kan ik Lejean als hooggequalificeerd ingenieur niet eens missen! Ik heb mijn eigen belangen. Ook al wil men La Rochelle aan de Amerikanen afstaan, ik, François Baudry, ben allerminst van plan mijn fabriek aan de prefect af te staan . . .

Toen de prefect in Parijs was, had Bédier een langdurig onderhoud met hem over de toestand in La Rochelle: wij hebben verplichtingen jegens onze bondgenoten. Wij kunnen in de belangrijkste havenstad van het Zuidwesten geen onrust dulden. Als Lejean werkelijk zo'n populariteit geniet, moet hij verdwijnen.

In de zomer werd er tegen Lejean opnieuw een rechtsvervolging ingesteld. Hij werd ervan beschuldigd, de veiligheid van Frankrijk geschaad, valse, paniek zaaiende geruchten verspreid en dienstplichtigen tot ongehoorzaamheid aangezet te hebben. De beschuldiging was gebaseerd op een tijdens de Februarigebeurtenissen gepubliceerd artikel, waarin Lejean de solidariteit van de soldaten met de havenarbeiders onderstreepte en zei, dat „het volk geen Amerikaanse bezetting zou dulden" en dat „het Franse leger nooit tegen de volkeren van Stalingrad de wapens zou opnemen".

Bédier had het artikel, dat in een plaatselijk blad verschenen was, niet gelezen, maar bij het bericht, dat Lejean ter verantwoording was geroepen, slaakte hij een zucht van verlichting: Neales verveelde hem gruwelijk met zijn eeuwige gevraag naar de toestand in La Rochelle. Nu zullen ze Lejean wel in de gevangenis stoppen, daaraan valt niet te twifelen. Het eerste proces was dom opgezet: uiteraard is het bij een straatrel moeilijk uit te maken, wie een ander getroffen heeft. Maar soldaten tot ongehoorzaamheid op te wekken — dat is een evident vergrijp. De strafkamer is iets anders dan de jury, die de eerste de beste fraseur kan vermurwen. De communisten hangen iedereen de keel uit, zodat Lejean niet op de sympathie van de rechters hoeft te rekenen. En hoe een stijfkop Baudry ook mag zijn, hij zal niet iemand met een strafregister in zijn dienst willen houden.

Het geding werd tweemaal uitgesteld: eindelijk werd het op 19 Augustus bepaald. Lejean was bedroefd: het was de dag, waarop professor Dumas ter aarde besteld werd, en hij zou de begrafenis dus niet kunnen bijwonen. Kort voor zijn dood had Dumas Lejean geschreven; hij informeerde naar zijn gezondheid, sprak zijn verontwaardiging over het proces uit en wenste hem succes. Op weg naar het gerecht dacht Lejean aan Dumas. Dat was pas een mens! Indien de mensen eens naar zijn voorbeeld zullen leven, zijn onze offers niet vergeefs geweest . . .

Villemont, de president der rechtbank, was een nuchter en prikkelbaar man. Hij was verontwaardigd, hoe weinig mensen het wetboek kenden en begrepen. Zo'n wetboek was een verheven symphonie, maar niet slechts de getuigen en verdedigers, ook de officier van justitie verdraaide het meedogenloos. Overal stiet Villemont op wanorde. De ministers van justitie wisselden elkaar af, maar het waren allemaal onscrupuleuze sjacheraars of nietsnutten. Niemand wist Villemonts ontwikkeling, nauwgezetheid en eerlijkheid naar waarde te schatten; daarom was hij zonder promotie te maken in zijn functie vastgeroest; men had hem niet eens de rosette van het Legioen van Eer verleend, hij zou sterven met het lintje, dat hij zestien jaar geleden gekregen had. Zijn vrouw bracht hem met haar eeuwige drukte tot wanhoop; en zijn zoon, in plaats van een eerbaar jurist te worden, had zonder zijn studie te voltooien een vrouw met een duister verleden getrouwd en gaf zich met speculaties af, waarvoor hij minstens drie jaar gevangenisstraf verdiende.

De rechter Gozier haatte de communisten en zei, toen hij hoorde, dat de zaak Lejean eindelijk dan toch zou voorkomen, tot zijn vrouw: „Nu krijgt die schoft wat hem toekomt.” Voor het begin der rechtszitting vertelde hij Villemont, dat na Korea beslist Duitsland aan de beurt was, dat de oproep van Stockholm de Russen de bezetting van de Westelijke sectoren van Berlijn moest vergemakkelijken, dat alle Franse communisten in Moskou geregistreerd waren. Villemont knikte. Voor politiek had hij nooit belangstelling gehad; hij kon maar niet inzien, waarom de West-Duitsers beter zouden zijn dan de Oost Duitsers. Iets anders baarde hem zorgen: er wachtte een onaangename zitting. De aanklacht stond op losse schroeven. Een aansporing tot inbreuk op de militaire discipline stond niet vast. Wat de wet ter vermindering van aanslagen op de binnenlandse staatsveiligheid betrof, zij was in Maart aangenomen, en het Lejean ten laste gelegde artikel was in Februari gepubliceerd. Ongelooflijk lichtzinnig waren deze heren! . . .

Denis, de tweede rechter, was een levenslustig man, die van een goede maaltijd hield, ondanks zijn achtenvijftig jaren een rokkenjager was, zich voor de wereldpolitiek interesseerde en bij elke gelegenheid de nadruk legde op zijn onafhankelijkheid. Hij schold zowel op de Amerikanen als de Russen. Waarom is Frankrijk tot een tweederangsmogendheid teruggebracht? De Atlantische Unie is een valstrik. Dat de Verenigde Staten en Luxemburg gelijkwaardige partners zijn, alleen omdat hun handtekeningen naast elkaar staan, is onzin. Onder zekere omstandigheden zal het in Frankrijks voordeel zijn met Amerika mee te gaan, onder andere omstandigheden moet het gezonde verstand het daarvan weerhouden. Wij moeten onze vrijheid van manoeuvreren bewaren. Denis stond sceptisch tegenover Lejeans proces; er waren onder de communisten vele mensen, die voor rede vatbaar waren. Waar diende het toe, van Lejean een martelaar te maken? Dat zou de anti-nationale tendenzen versterken.

In de rechtszaal werd slechts een tiental journalisten toegelaten. Zij zaten tussen de politie-agenten in, die het publiek moesten voorstellen. Een paar honderd havenarbeiders poogden het plein, waar het rechtsgebouw stond, op te komen, maar de politie hield hen tegen. Zij stonden opgedrongen in een smalle straat en riepen: „Spreekt Lejean vrij!”

Lejean antwoordde rustig en beheerst; in zijn artikel had hij uiteengezet, wat velen zeiden en schreven; de verklaring van Thorez, dat de Fransen niet tegen de Sowjet-Unie ten strijde zullen trekken, heeft de goedkeuring van miljoenen burgers weggedragen. Men kan zulke woorden toch moeilijk in strijd met de wet noemen, waar Frankrijk met de Sowjet-Unie door een in 1944 gesloten vriendschapsverdrag verbonden is. Talrijke journalisten steunen de idee, dat Frankrijk samen met Duitsland tegen Rusland moet optrekken. Intussen bevindt Frankrijk zich de jure nog steeds in staat van oorlog met Duitsland. Tegen de auteurs van dergelijke oproepen wordt echter geen rechtsvervolg ingesteld . . .

Villemont onderbrak de beklagde en verzocht hem niet van de gestelde vragen af te dwalen: dit was geen meeting. Lejean antwoordde, dat hij het proces als een politieke manifestatie beschouwde. Hij was overtuigd van het diepgewortelde patriottisme der Franse soldaten, van hun bereidwilligheid de nationale souvereiniteit te verdedigen, juist daarom voelden zij, gelijk alle Fransen, de aanwezigheid van buitenlandse troepen op Frans grondgebied en het streven de havens van Frankrijk, La Rochelle in het bijzonder, tot oorlogsbases van een vreemde mogendheid te maken, als een belediging.

De officier van justitie betoogde, dat Lejeans artikel een oproep aan de soldaten tot desertie inhield. „Beklaagde heeft de morele eenheid der natie willen ondermijnen. Het is hoog tijd een einde te maken aan het gangreen dat de communistische partij en de verschillende daaraan verwante organisaties vormen.”

Lejeans verdediger, advocaat Fayard, zei, dat de aanklacht juridisch niet gegrond was. Meer dan eens hadden er in de kranten op soldatenbijeenkomsten aangenomen resoluties gestaan, welke eenzelfde strekking hadden als dit artikel, dat aanleiding tot Lejeans vervolging had gegeven. De officier had zelf toegegeven, dat het onderhavige proces een uitgesproken politiek karakter droeg, door de communistische partij met gangreen te vergelijken. De advocaat wilde het hof niet vervelen met een misplaatste discussie, hij verzocht de heren rechters slechts niet te vergeten, dat de communistische partij een wettige organisatie was, die in de Assemblée Nationale over het grootste aantal vertegenwoordigers beschikte. Voorts herinnerde Fayard aan Lejeans houding in de oorlogsjaren. In de gevangenis geworpen door mensen, die de morele aansprakelijkheid voor Frankrijks ineenstorting dragen, had hij terstond na zijn bevrijding de strijd tegen de Duitse bezetters aangebonden, en hij was een der helden van de Parijse opstand.

In de raadkamer zei Gozier dadelijk:

— Wij moeten hem tenminste zes maanden geven.

Hij keek Villemont vragend aan; deze fronste zijn wenkbrauwen en zweeg. Denis schudde het hoofd:

— Waarom worden wij in een pijnlijke situatie gebracht? Ik erken, dat de communisten zich al te veel veroorloven. Maar dan moet men met de „Humanité” beginnen, en niet met een klein provincieblaadje. Het ziet er naar uit, dat de burgers van La Rochelle niet het recht hebben dingen te zeggen, die de Parijzenaren doodrustig kunnen zeggen. Dat is absurd. Wij moeten aan de autoriteit van de rechtspraak denken. Wat dunkt u, mijnheer Villemont?

De president fronste zijn wenkbrauwen nog dieper en antwoordde onwillig:

— Ik geef toe, dat de aanklacht slecht gemotiveerd is. Men kan zeggen, dat de officier met lege handen opgetreden is . . .

Gozier was verontwaardigd:

— Maar Lejean is toch een beruchte schoft. Hij is niet voor niets uit de Berty-fabrieken weggejaagd. Het is zelfs in de Assemblée ter sprake gekomen . . .

— Ongetwijfeld, — zei Villemont, — Lejean is een verdachte figuur. Ik zou volstrekt niets tegen een verbod van de communistische partij hebben. Maar tot nog toe is zij niet verboden . . . Fayard heeft er terecht op gewezen, dat er honderden analoge artikelen zijn . . .

Denis glimlachte:

— Ik was al bang, dat hij ze zou gaan voorlezen, dan had het tot in de nacht geduurd . . .

Villemont maakte zijn boord los; hij haalde zwaar adem en dronk mineraalwater. Denis droomde ervan, hoe hij morgen zou gaan hengelen. Gozier zat zich van woede te verbijten, rookte de ene sigaret na de andere en hoestte luid en stotend. Hij discuteerde slechts fatsoenshalve: Villemont was koppig als een oude muilezel, hij liet zich niet overtuigen.

Buiten was de menigte aangegroeid: er waren arbeiders uit de Baudry-fabriek, kantooremployé's en vrouwen bijgekomen. De politie had nu moeite de mensen in bedwang te houden. De havenarbeiders riepen voortdurend: „Spreekt Lejean vrij!” Een politie-officier dacht, terwijl hij het zweet van zijn nek wiste: hoe hebben ze er zin in te schreeuwen, bij zo'n hittel . . .

— De leden van het hof!

Allen stonden op. Villemont las in ijtempo de uitspraak voor, waarbij Lejean van rechtsvervolging ontslagen werd. Lejean keek verwonderd de zaal rond. De verslaggevers renden naar de uitgang. De politie-agenten, die voor publiek speelden, keken onverschillig naar Lejean: zij hadden last van de warmte.

Toen Lejean buiten kwam, staken een paar meisjes, die door het

politiecordon hadden weten heen te dringen, hem van hitte halfverwelkte rozen toe. Lejean keek naar de bloemen en dacht: Nu hebben ze waarschijnlijk juist de kist in het graf laten zakken . . . Jammer, dat Dumas de uitspraak niet meer kan horen; dat is een overwinning voor ons.

Toen Baudry hoorde, dat Lejean opnieuw vrijgesproken was, grinnikte hij. Zeker, Lejean schrijft joost weet wat voor stukken. Als Clemenceau nog leefde, zou hij hem wel eens even gauw intomen. Maar Clemenceau had er moreel het recht toe . . . Toch is het leuk, dat de rechtbank de prefect een slag in het gezicht heeft gegeven! Trouwens, niet alleen de prefect . . . Ze zijn lang genoeg voor de Amerikanen aan het mooizitten geweest! Mijn grootvader heeft zijn werkplaats in La Rochelle onder Louis Philippe geopend. Ja, mensen, toen was Frankrijk Frankrijk nog! Ons heeft geen Amerikaanse Columbus ontdekt. Wij bestonden al, voordat La Fayette naar hen toekwam . . .

Bédier was razend: ze hadden toch waarachtig wel iets scherpzinnigers kunnen vinden dan een oud artikeltje in een provinciale krant! Het vervelendste is, dat Neales van het proces gelezen heeft; gisteren zei hij mij: „Bij u in La Rochelle zijn zelfs de rechters rood.” Hoe kan ik hem aan het verstand brengen, dat Frankrijk Texas niet is? Lejean staat iederen in de weg, maar het is niet zo eenvoudig hem opzij te duwen . . .

Sindsdien waren er vijf maanden verstreken. Neales scheen La Rochelle vergeten te zijn: hij werd geheel in beslag genomen door onderhandelingen in verband met de oprichting van het Duitse leger. Op de Brusselse conferentie werd het vraagstuk eindelijk min of meer geregeld. Eisenhower werd tot opperbevelhebber van het Europese leger benoemd. De generaal is van plan een bezoek aan Europa te brengen; hij begint natuurlijk met Frankrijk. Ik heb altijd gezegd, dat hier de sleutelposities liggen. Onze tegenslagen in Korea hebben de Fransen in beroering gebracht, — dat ligt voor de hand, het zijn Zuiderlingen, zij staan direct in vuur en vlam, maar bekoelen even snel. Ten onrechte reageert Washington echter zo ziekelijk op artikelen in sommige Franse kranten. De toestand is enigszins verbeterd. De communisten hebben sedert Warszawa weliswaar weer moed gevat, maar ik heb de indruk, dat zij uitgeput raken. Er zijn al lang geen straatdemonstraties geweest. Ook in de havens is het rustiger geworden. Wij kunnen Eisenhower opgeruimd ontvangen: het moeilijkste hebben wij achter de rug.

Gedurende vijf maanden had Bédier tweemaal een dreigende regeringscrisis meegemaakt. Hij trok het zich meer aan dan alle anderen: als de regering viel, zou hij geen ministerportefeuille meer krijgen. Bidault en Schuman zijn nooit op hem gesteld geweest. En Neales is boos. De bewapening der Duitsers staat de Fransen niet aan, daar is niets aan te veranderen. De Amerikanen kunnen heel Frankrijk bezetten, maar ook dan zullen de Fransen geen Amerikaanse opvattingen gaan huldigen. Ik heb Neales gezegd, dat de Amerikanen tactloos optreden, zelfs mensen als

Pinaud en Garcy zijn op het ogenblik niet voor hen geporteerd. Eisenhower zal met weinig enthousiasme ontvangen worden. Gelukkig heeft de politie geleerd de communisten aan te pakken. Zelfs in La Rochelle is het rustiger geworden. De ziekte is weliswaar nog niet voorbij, maar zij is naar binnen gedreven, er is in elk geval geen rode uitslag meer . . .

Roux zei tegen Lejean:

— De havenarbeiders zijn uitgehongerd en uitgeput, maar je moet niet denken, dat zij gecapituleerd hebben. In tegendeel . . . Als er nu iets voorvalt, komen ook degenen, die zich in Februari schuil gehouden hebben . . . De Amerikanen hangen iedereen de keel uit.

Lejean ging voort te schrijven, op bijeenkomsten te spreken en met de bewoners der stad te discuten. Zijn hoofd was geheel wit geworden, zijn ogen waren nu droeviger en zachter, maar zijn stem klonk als vroeger klaar en helder, wanneer hij tegenover de arbeiders der Baudry-fabriek betoogde: „La Rochelle zal nooit Amerikaans worden!”

Het was een koude winterdag. De wind woei de hoeden van de hoofden der voorbijgangers, deed stofzuilen opwervelen en drong de barakken binnen. De vissersboten haastten zich naar de haven terug; twee stoomschepen stelden hun vertrek uit — er stak storm op.

Reeds vroeg in de morgen deed het bericht de ronde, dat er vandaag een transportschip met Amerikaanse soldaten zou binnenlopen. De mensen stroomden naar La Pallice; hier waren arbeiders uit de haven en uit de Baudry-fabriek, en moedertje Cufaud, en schooljeugd, en oude vrouwen, die in de oorlog hun zonen verloren hadden, en de boekhouder van het „Crédit Lyonnais”, die uit Duitse gevangenschap was teruggekeerd, en mijnheer Fourier, de eigenaar van een porceleinwinkel, wiens dochter door de Gestapo omgebracht was, en communisten, en mensen, die luidruchtige demonstraties gewoonlijk ontlieden.

Roux liep met de havenarbeiders aan de spits van de stoet; zij riepen: „Vrede! Vrede! Vrede!” Zodra de havenarbeiders Lejean ontwaarden, tilden zij hem op de schouders: na de beide processen was er niemand, die Lejean niet kende; madame Cufaud zei tot hem: „Jij mag La Rochelle nu niet meer verlaten, jou laat de stad niet gaan . . .” Een havenarbeider bracht een scheepsroeper naar Lejeans mond, en hij riep schallend met de stem van een jongeling:

— La Rochelle wordt niet Amerikaans!

Duizenden mensen beaamden:

— Nooit!

En de wind zwol aan.

Toen Bédier vernam, dat Baudry voor zaken naar Parijs gekomen was, besloot hij een onderhoud met hem te hebben: wij moeten de weerspannige oude baas winnen voor de taken, waarvoor Frankrijk zich gesteld ziet. Het gaat niet alleen om Lejean. Wij schenken de provincie te weinig aandacht. Baudry is een figuur van betekenis, hij geniet aanzien bij de industriëlen van het Zuidwesten. Het is tijd in te zien, dat Frankrijk groter is dan Parijs. Wij mogen Lyon toch niet over het hoofd zien? Dumont vertelt, dat de fabrikanten daar fronderen; er gaan steeds meer stemmen op voor neutraliteit. Baudry is een verstandig man en een patriot, ik herinner mij, hoe hij zich tijdens de oorlog in Marokko over de communisten verontwaardigd heeft. Dat hij zich nu afzijdig houdt, komt alleen, doordat niemand behoorlijk met hem gesproken heeft. Men kan zich toch moeilijk op de tact van de prefect verlaten...

Bédier liet de lunch in een zijzaaltje van een der oudste restaurants van Parijs serrveren. Hij wist, dat Baudry niet van nieuwigheden hield. In mondaine restaurants kon men een cocktail of met schijfjes ananas gegarneerde eend voorgezet krijgen: de Fransen verloren zelfs hun culinaire tradities. Maar hier was alles als honderd jaar geleden.

Behalve Baudry had Bédier Pinaud, Garcy en Fabre uitgenodigd. Aan Pinauds gezicht kon Baudry de stemming peilen van die groep industriëlen, die van mening is, dat het beter is zich met de Duitsers te verenigen, dan het om de Duitsers bij de Amerikanen te verbruken. Garcy kent de stemmingen in het parlement, hij staat zowel met de radicalen als met de Gaullisten op goede voet. Fabre is stellig een man naar Baudry's hart: zij zijn beide nationalist en ik zal Baudry kunnen vertellen, wat de opvattingen der progressieve katholieken zijn, die samenwerking met de socialisten voorstaan.

Bédier had zijn keuze op het juiste restaurant laten vallen. Na de aal in bourgogne glimlachte Baudry plotseling:

— In dit zaaltje hebben wij ons eindexamen van de polytechnische hogeschool gevierd. Ik geloof zelfs, dat deze zelfde gravures aan de wand hingen... Dat was in 1908. Ik had mijn studie laat voltooid — mijn vader was een practicus, en ik wou metallurgie studeren... Er was toen in Turkije een revolutie uitgebroken, mijn vrienden noemden mij gekscherend „de jonge Turk”, omdat ik een voorstander van radicale hervormingen was. Ik herinner mij, hoe wij de oude professor Duchet uitgenodigd hadden, hij dronk veel champagne en zong komische liedjes op president Faillères...

— U hebt een wonderbaarlijk geheugen, — zei Bédier.

— Ja, mijn geheugen mag er zijn. Dat is juist mijn ongeluk... Ik herinner mij de tijd, dat Frankrijk Frankrijk nog was...

Pinaud snoot melancholiek zijn neus:

— Men moet met de omstandigheden rekening houden. Na de eerste wereldoorlog gaf Frankrijk de toon aan. Clemenceau kon tegen Wilson optreden. Maar nu dicteren de Amerikanen... Ik doorzie von Maltz volkomen. Hij is zeer hoffelijk, maar hij brengt de kwestie van het Saarbekken reeds ter tafel. Ik ben ervan overtuigd, dat hij de gedachte aan de Elzas niet heeft opgegeven. Dat wij met hem tot een accoord gekomen zijn, vindt zijn oorzaak alleen hierin, dat men van twee kwaden het minste moet kiezen...

— Volgens mij heeft men van twee kwaden het grootste gekozen, — wierp Baudry tegen — In mijn jeugd liep ik dikwijls op de Place de la Concorde langs het met een roufloers bedekte monument van Straatsburg. Ik was in de oorlog korporaal, ik weet, hoe moeilijk het was de Duitsers tot staan te brengen. Maar toen hadden wij Clemenceau. . U zegt, dat wij de Elzas opnieuw kunnen verliezen? Maar ik wil u zeggen, dat u thans een roufloers om het standbeeld van Frankrijk kunt hangen...

Garcy had zich bijna in een woordenstrijd begeven: die oude baas herhaalt hier eenvoudig de argumenten der roden. Maar hij bedacht, dat het jammer was de goede lunch te bederven, en merkte vredelievend op:

— Dat is allemaal goed en wel, maar in 1914 was er geen rood gevaar. Wij zijn aan handen en voeten gebonden. Zodra wij ons van Amerika afwenden, zullen in dit restaurant rode kozakken zitten.

— Het ergste zijn niet de Russen, maar hun Franse aanhangers, — voegde Fabre eraan toe. — U moet niet vergeten, dat bij ons van elke drie kiezers er een op Moskou stemt.

— Onze vriend Fabre overdrijft een beetje. — Bédier glimlachte. — Onder de mensen, die op de communisten stemmen, zijn heel wat fatsoenlijke Fransen, die door de Duitse dreiging schrikachtig geworden zijn. Maar het is een feit, dat wij ons aan twee fronten moeten verdedigen — aan de grenzen van het land en in het land zelf...

Baudry at zwiingend zijn hazenragout en keek slechts nu en dan naar zijn gesprekspartners. Pinaud begon weer:

— U moet wel begrijpen, mijnheer Baudry, dat niemand van ons enthousiast is over de Amerikanen, maar wij hebben geen andere uitweg, wij moeten aan de toekomst van Frankrijk denken. Wij hebben tenslotte onze eigen belangen...

Baudry nam een slok bourgogne en antwoordde, terwijl hij aan zijn snor plukte:

— Waarom denkt u, dat ik mijn belangen over het hoofd zie? Integendeel... Ik ben de eigenaar van de Baudry-fabriek, en ik ben Fransman. In de eerste wereldoorlog ben ik tweemaal gewond geweest. U ziet: mijn belangen vallen samen met die van Frankrijk. Ja, mijne heren, ja! Amerika en Rusland zijn twee giganten, terwijl wij slechts

veertig miljoen inwoners hebben en onze bevolking, zoals u weet, niet toeneemt. Wij kunnen ons niet met avonturen inlaten. Laten wij aannemen, dat de Amerikanen beslist tegen de Russen oorlog moeten voeren, maar daarom hoeven wij het nog niet te doen. Het is iedereen duidelijk, dat de oorlog zich op ons grondgebied zal afspelen. Zelfs indien Amerika overwint, zullen wij er niet beter van worden: wij zullen de zege eenvoudig niet beleven, dat wil zeggen, enkelingen kunnen er het leven afbrengen, maar de Franse natie zal zulk een catastrofe niet overleven.

— Vreest u niet, mijn waarde mijnheer Baudry, dat wij onder de voet gelopen zullen worden, indien wij ons buiten de beide groeperingen zullen houden? — vroeg Bédier.

— Wij zijn hoe dan ook geen Luxemburg en zelfs geen België. Zo er tussen Amerika en Rusland oorlog uitbreekt, zal geen der partijen lust hebben er in Frankrijk een vijand bij te krijgen. Maar wij moeten met het ons opgedwongen militaire verbond breken en het nationale territorium van vreemde troepen zuiveren. Dan zullen wij een oorlog tussen Amerika en Rusland kunnen overleven, indien deze ramp dan beslist moet geschieden. Er is, mijne heren, immers een vorm van egoïsme, waarvoor men zich waarlijk niet hoeft te schamen: in de eerste plaats aan je vaderland te denken.

Garcy glimlachte ironisch:

— U idealiseert de roden. Zij zullen zich om onze neutraliteit niet bekommeren.

— Onzin! — Baudry trok kwaad aan zijn snor. — Waarom zouden de Russen Frankrijk aanvallen, wanneer er hier geen Amerikaanse bases zijn? U kunt bezwaar hebben tegen hun ideeën. Mij staan ze ook niet aan. Ik, mijnheer Garcy, ben een industriël en geen proletariër. Maar niemand zal me wijsmaken, dat de Russen gek zijn. Integendeel, zij voeren een uiterst voorzichtige politiek. Maar als La Rochelle een Amerikaanse oorlogshaven wordt, als er op het vliegveld Orly „vliegende forten” staan, als wij ons in een oorlog begeven, die van Washington uitgaat, kunt u er zeker van zijn, dat de Russen ons plat zullen bombarderen en vervolgens heel Frankrijk bezetten. Dit vooruitzicht lacht ons niet toe.

— Acht u de Amerikanen dan zo zwak?

— Neen. De Amerikanen kunnen Rusland veel schade berokkenen. Ik ben geen strateeg en ik waag mij niet aan een voorspelling, wie zal overwinnen... Maar geeft u er zich rekenschap van, wat er van Frankrijk overblijft, wanneer de Amerikanen van hieruit de Russen gaan verdrijven? Zij schrijven zelf, dat zij er waarschijnlijk niet in zullen slagen de roden tegen te houden... Ik zou u kunnen zeggen, dat ik als eigenaar van de Baudry-fabriek spreek en dat ik mijn bezit, dat ik van mijn vader en grootvader geërfd heb, niet wens weg te gooien. Maar dat is het niet, ik spreek met u, mijne heren, als Fransman. Wij hebben Frankrijk van onze voorvaderen geërfd. Wij mogen het niet op het spel zetten. Niet

u hebt de leiding in het spel. En hebt u er aan gedacht, wat uw inzet is? Ons vaderland.

Baudry's woorden brachten allen in verlegenheid. Er trad een stilzwijgen in. Gelukkig werd juist de pastei met truffels à la Périgord opgediend, en men tastte toe.

Bédier was een uiterst gevoelig man, hij liet zich zowel door een bekoorlijke vrouw als door een schone phrase gemakkelijk meeslepen. Wat Baudry zei, was tegen hem gericht; hij begreep, dat hij iets moest antwoorden. In zijn hart was hij vol bewondering: wat een krasse oude baas! ... Toen Bédier nog in de vlegeljaren was, had hij de mensen in La Rochelle dikwijls horen zeggen: „Baudry slaat toe als een leeuw.” Baudry heeft inderdaad iets van een leeuw weg. Hij loopt tegen de zeventig, maar hij is sterker dan ik en werkt nog steeds op zijn bedrijf. En hij kan heel wat drank aan! Hij heeft zojuist maar liefst een hele fles chambertin leeggedronken. De dokter zegt, dat wijn voor mij vergift is, alleen mineraalwater ... Vervelend! ... De prefect heeft verteld, dat Baudry er vorig jaar een dochttertje bijgekregen heeft; ik vatte het als een grap op, maar hij lachte: „Die oude baas kan ons allemaal nog de horens opzetten ...” Hoe zou het komen, dat hij zo fit gebleven is? Ik zou zijn zoon kunnen zijn, maar ik ben lelijk aan het aftakelen, nog een jaar of twee en de tijd van kloosterdeugd breekt aan ... Natuurlijk beseft hij niet, wat het betekent, een land te regeren, hij oordeelt als een buitenstaander. Maar in veel dingen heeft hij gelijk. En wat de hoofdzaak is: je voelt, dat hij van Frankrijk houdt. Dat geeft hem kracht. Hij praat, zoals mijn vader het deed. Een andere generatie ... Maar Frankrijk is toch hetzelfde gebleven ...

Pinaud schoof geërgerd zijn bord weg. Hij had last van zijn lever en mocht geen pastei eten, maar hij had nochtans een stukje verorberd en dacht: dat zal ik met een aanval moeten betalen. Baudry's geredeneer prikkelde hem: die zwetser uit de provincie begrijpt de toestand niet. Het zou geen kunst zijn hem plat te drukken. Maar dan is Bédier weer geërgerd ... Wij kunnen de lunch beter in vrede beëindigen. En Pinaud zei:

— Wij zullen de grote vraagstukken laten rusten ... Ik ben niettemin van mening, dat wij beter de inschakeling van een tiental Duitse divisies in het Europese leger kunnen aanvaarden dan de herrijzenis der Wehrmacht toe te laten.

— De pest is niet beter dan de cholera. Doorziet u hun spel dan niet, mijnheer Pinaud? Over twee of drie jaar krijgen wij een Duits leger, en het zal sterker dan het onze zijn.

Fabre vroeg:

— Ja, maar geeft u dan de voorkeur aan Moskou?

— Als ik voor de keuze gesteld werd, inderdaad. De buitenlandse politiek, mijnheer Fabre, wordt door de geografie, en niet door de ideologie bepaald. Neemt u de Engelsen, zij hebben er altijd naar

gestreefd het evenwicht op het continent te bewaren, alleen dan voelen zij zich volkomen veilig. Daarom ook hebben zij Duitsland na Versailles gesteund en het vijftien jaar later de oorlog verklaard. Zij wonen op een eiland en zijn dus min of meer tegen een inval beschermd. Alle ware politici van de Derde Republiek, zowel Barthou als Mandel, waren voor een overeenkomst met de bolsjewieken tegen de Duitse dreiging.

— Maar u wilt toch niet beweren, dat u ook nu voor een verbond met Moskou bent? — riep Garcy uit.

— Wij hebben met Moskou een verdrag, dat tegen eventuele pogingen van een Duitse revanche gericht is. Wij schenden dit verdrag, wanneer wij met de oprichting van Duitse divisies instemmen . . . Heel iets anders is de strijd tussen Amerika en Rusland. Ik stel u allerminst voor, met Moskou een verdrag tegen Amerika te sluiten, ik vind alleen, dat wij ons niet door een verdrag met Amerika tegen Rusland mogen binden.

Fabre hoorde Baudry afwisselend met geestdrift en verontwaardiging aan. Hij hield van het oude Frankrijk met zijn tradities en zijn macht. Maar hoe kon Baudry maatregelen voorstellen, waardoor men de roden in de kaart speelde? Liever Schirke te aanvaarden dan de partij van Thorez te steunen. En Fabre zei geprikkeld:

— Al met al neemt u het voor de communisten op.

Baudry lachte vrolijk:

— Nou nog mooier! Hoe kan ik het opnemen voor mensen, die mij mijn bedrijf willen ontnemen en mijn kleinkinderen niet slechts van hun erfenis, maar ook van hun vrije initiatief willen beroven? En denkt u soms, dat het mij aanstaat, wanneer de communisten onze koloniën wegsnijten? Dat staat mij volstrekt niet aan. Maar zegt u mij eens: voert onze regering dan oorlog in Indo-China om het voor ons te behouden? Wij zijn het immers al lang kwijt. Indo-China wordt Amerikaans of Annamitisch — de communisten noemen dat „Vietnamees” —, maar Frans zal het in geen geval zijn. Kan een land soms koloniën hebben, dat door de Amerikanen zelf als een kolonie behandeld wordt? Ik persoonlijk voel mij geen baas meer in eigen huis. Vandaag kan ik hun nog de toegang tot mijn bedrijf weigeren, ik weet niet, hoe het er morgen voorstaat, maar in La Rochelle delen zij op het ogenblik de lakens uit en niet wij. Trouwens, in heel Frankrijk . . . Ik herinner mij 1915 in Champagne. Van mijn bataljon waren nog zes man over. De mensen stierven, om honderd meter Franse grond niet te moeten prijsgeven . . . En wat gebeurt er nu? Men geeft heel Frankrijk prijs . . . Dat is niet fraai, mijne heren, dat is helemaal niet fraai! . . .

Deze woorden overschaduwden als het ware het slot van de lunch. Men zat weliswaar nog een halfuur bij koffie met cognac tezamen, en Baudry sprak, zonder verder op de politiek terug te komen, over de kwaliteiten der wijngaarden in Charente, waarmee de wijnbergen der naburige departementen niet konden wedijveren:

— Cognac wordt overal gemaakt: in Amerika, Italië, Hongarije, Rusland, zelfs in Australië; cognac is een soortnaam geworden, maar de echte cognac vindt men alleen in de stad Cognac. Die is trouwens de bakermat van de familie Baudry: vandaar is mijn overgrootvader naar La Rochelle gekomen...

Fabre vertrok samen met Garcy; hij zei tegen de advocaat:

— Baudry heeft gelijk — wij vernederen ons voor de Amerikanen, maar hij beseft niet, wat de roden zijn. Hij is in het verleden blijven steken. Alles is beter dan onder de laarzen der communisten te raken!...

Garcy luisterde verstrooid naar hem, hij was in zijn eigen gedachten verdiept.

— Zeker, — zei hij, — daar hebt u gelijk in. Ik ben benieuwd, of de regering het vertrouwensvotum krijgt. Onder de radicalen heerst de grootste onenigheid. Er vallen minstens dertig stemmen af...

Pinaud ging slechtgehumeurd huiswaarts. De lunch was uitstekend, maar hij had geen pastei moeten eten, en die Baudry was onuitstaanbaar met zijn chauvinistische tirades. Zo iets hoorde in de vorige eeuw thuis. Nu zijn de mensen buigzamer geworden. Hij heeft gemakkelijk praten! Hij moest maar eens een onderhoud met Neales hebben... De Amerikanen hebben ons de overeenkomst met de Duitsers opgedrongen, dat weet iedereen. Maar wat is eraan te doen? Baudry is alleen maar in staat mij de spijsvertering te bederven, de Amerikanen een toontje lager te doen zingen — dat speelt hij niet klaar. Neales verwaardigt zich niet eens met hem te spreken...

Pinaud snoot droefgeestig zijn neus en nam zijn medicijn in.

Bédier begeleidde Baudry naar zijn hotel. In de auto vroeg Baudry, of hij niet een te scherpe toon had aangeslagen. Bédier antwoordde:

— U hebt op ons allen diepe indruk gemaakt. Wat mij betreft, uw woorden hebben mij bijzonder getroffen, daar ik de laatste tijd voortdurend nadenk over de impasse, waarin wij geraakt zijn. U hebt gelijk — wij moeten Frankrijk voor een catastrofe behoeden. Het Duitse gevaar is weer reëel, en niemand verlangt ernaar, dat ons land het toneel van de strijd tussen de Amerikanen en de Russen wordt. U hebt de puntjes op de i gezet. Gelooft u mij, ik kan niet veel doen, ik ben een te onafhankelijk iemand dan dat men met mijn mening altijd rekening zou houden, maar ik zal herziening van onze buitenlandse politiek eisen, en indien ik niets kan bereiken, zal ik aftreden en mij aan mijn privé bezigheden wijden. Ik wil niet meewerken aan wat in mijn ogen een misdaad is...

In zijn hotelkamer alleen gebleven, legde Baudry zich te bed: hij deed graag een middagdutje. Maar hij kon niet in slaap komen: het gesprek had hem opgewonden. Hij ging in een stoel bij het raam zitten. Aan de overkant, in het park der Tuilerieën, speelden kinderen. Hij dacht weemoedig: dat is het toekomstige Frankrijk... Wat staat het te wachten?

Het is een schande te bedenken, dat een man als Bédier beslissingen kan nemen. Het is toch een nietsnut en een nul, ik herinner mij hem nog als kleine jongen, toen deed hij ook al zijn best bij iedereen in de gunst te komen, maar niemand mocht hem. Van Clemenceau tot Bédier . . . Baudry plukte aan zijn snor en zette zich aan de tafel: hij moest nog rekeningen verifiëren. Argentinië koopt nog; morgen misschien niet meer. Stommeligen als Bédier hebben mij verhinderd een contract met Warszawa te sluiten. Ik weet niet, hoelang ik nog te leven heb en hoelang de Baudry-fabriek nog zal bestaan . . .

Mevrouw Bédier had niet overdreven, toen zij mevrouw Garcy vertelde, dat Bédier op het ogenblik twee maîtresses had. Hij was nog steeds niet onverschillig voor de bekoorlijkheid van jonge, naïeve modistes, maar hield het nu met een actrice, mademoiselle Tillier: haast alle ministers hadden toneelspeelsters tot maîtresse, en Bédier wilde tot in de details van het intieme leven onderstrepen, dat hij altijd minister was geweest, het nog was en het ook zou blijven. Aanvankelijk had mademoiselle Tillier hem niet bijzonder geboeid, en hij had haar met de vrolijke en mollige Nini bedrogen. De laatste tijd was hij echter zwaartillender geworden en gaf meer om gekeuvel dan omhelzingen. Mademoiselle Tillier vertelde roddelverhalen en moppen. Maar met Nini viel er over niets te praten, zij wist slechts te kussen en te gichelen.

Na de lunch met Baudry reed Bédier naar het ministerie. Hij had Nini beloofd de avond met haar door te brengen, maar hij liet haar zitten: hij belde mademoiselle Tillier op en zei, dat hij bij haar kwam. Zij was erg lief in haar hemelsblauwe kimono en vertelde een paar geestige geschiedenissen over Bidault. Bédier lachte en zei plotseling:

— Bidault weet ook in de politiek geen maat te houden. Wij moeten de Amerikanen op hun nummer zetten, dat begrijpt nu iedereen. Zelfs Garcy . . . Zeker, de Amerikanen hebben ons in veel opzichten geholpen, maar het is hun naar het hoofd gestegen, zij denken, dat zij zich alles kunnen permitteren . . .

— Dat is een voldongen feit, — antwoordde mademoiselle Tillier. — Agnes Duval — jij kent haar waarschijnlijk niet, zij speelt kleine rolletjes als het naïeve jonge meisje — heeft mij onlangs verteld, dat zij een verhouding met een Amerikaans diplomaat had, en nu moet je je voorstellen: hij ging op een keer met haar naar Montmartre, zij soupeerden samen, toen kreeg hij een of andere slet in het oog en ging er met haar vandoor. Agnes bleef in haar eentje in de nachtclub achter. Zij is toch een actrice van de „Comédie-Française”, zo iets doet men toch niet . . .

De volgende ochtend las Bédier een telegram, dat hem razend maakte: McCloy had Krupp en een groep nazi-generaals, die als oorlogsmisdadigers veroordeeld waren, vrijgelaten. Hoe tactloos! De gemoederen der Fransen zijn toch al verhit, en nu veroorloven deze heren zich zulk een provocatie . . . Het treft, dat ik vandaag bij Neales ga dineren, ik zal hem

onomwonden zeggen, dat dit ontoelaatbaar is. Wij stemmen te gemakkelijk in alles toe, zij houden helemaal geen rekening meer met ons. Baudry heeft gelijk: wij mogen onze nationale belangen niet uit het oog verliezen. Wij moeten de Amerikanen op hun nummer zetten...

Tijdens het diner begon Neales als eerste over de politiek en slingerde de Fransen verwijten in het gezicht:

— Het gedrag van uw pers is eenvoudig onbehoorlijk. Neem nu eens een degelijke krant als de „Monde”. Toen de Chinezen ons in Korea in het nauw brachten, heeft zij eenvoudig een gejuich aangeheven, alsof het de krant der „Chinese vrijwilligers” en niet het blad der Franse industriëlen was. Nu publiceert men smerige stukken over „neutraliteit”. Weet u, hoe sommige republikeinen in Amerika gezind zijn? Zij zeggen al lang, dat wij Europa aan zijn lot moeten overlaten. Zulke artikelen zijn koren op hun molen, zij hebben het nu over de „zwarte ondankbaarheid” van Frankrijk.

Bédier begon zich te rechtvaardigen:

— In het buitenland wordt aan de artikelen in de „Monde” teveel waarde gehecht. In wezen staan er achter deze krant alleen maar een paar kinds geworden grijsaards, die het verleden niet kunnen vergeten. En zij mopperen veeleer, omdat zij gewend zijn te mopperen dan omdat zij de situatie zo zien. Iedere weldenkende Fransman ziet in, dat wij, als de Amerikanen ons in de steek zouden laten, een gemakkelijke prooi voor de roden zouden zijn.

— Over de roden gesproken, — ging Neales voort Bédier de mantel uit te vegen, — in La Rochelle heeft weer een schandalige demonstratie plaatsgevonden. De Fransen bereiden onze soldaten wel een hartelijke ontvangst, ik kan niet anders zeggen! Ze hebben hun toegeroepen: „Go home!” Weet u, mijnheer Bédier, dergelijke grapjes zijn gevaarlijk. Een jongen uit Ohio of Florida vindt het heus niet zo bijster lollig om voor de vrijheid van Frankrijk te sterven. Hij heeft de zijnen verlaten en is in naam van onze vriendschap de oceaan overgestoken, maar uw gepeupel begroet hem met de kreet: „Maak dat je wegkomt!” Hij zou wel eens werkelijk naar huis kunnen terugkeren. Hij heeft zijn tehuis, en geen slecht ook, het is geen vagebond. Hoover en Taft sturen het er juist op aan, dat de Amerikaanse soldaten naar huis terugkomen. Ik zou wel eens willen weten, wat u dan te zeggen hebt. Ik laat de Russen nog buiten beschouwing, maar hoe denkt u het tegen uw rode gepeupel te klaren?

— Ik ben zelf over deze demonstratie ontsteld. De prefect had verklaard, dat de gemoederen tot bedaren gekomen waren. Ik verzeker u, mijnheer Neales, dat de streken van de roden ons genoeg kopzorgen baren. Aan de vooravond van de komst van generaal Eisenhower is dit een regelrechte uitdaging. De communisten moeten op hun nummer gezet worden...

Bédier ging naar Nini: hij had behoefte aan een beetje eenvoudige

tederheid, dom gegichel en dierlijke warmte. Hij had met Nini nog nooit over politiek gesproken: wat wist zo'n onnozele gans van ernstige zaken? Hij was dan ook verbaasd, toen zij hem zei:

— Bij ons op atelier zeggen ze, dat er binnenkort veel Amerikanen komen, officieren en soldaten...

— Nou, en wat zou dat?...

— Madame Charpentier is in haar nopjes, zij zei, dat wij veel klanten zouden krijgen, want de Amerikanen brengen voor hun vrouwen graag handtasjes mee. Maar de meisjes hebben zich vandaag een hoedje gelachen... Weet jij, wat ze de Amerikanen toeroepen? Go home. Grappig, hè?

Zij keek naar Bédier. Hij lag met open ogen en glimlachte niet. Nini verstomde.

— Jij moet een beetje slapen, je zult wel vreselijk moe zijn, arme ziel. Ik kan mij voorstellen, wat jij allemaal aan je hoofd hebt!...

40

Neales was in de laatste maand sterk vermagerd. Oudejaarsavond had hij nog vrolijk gevierd, hij had gedronken en gelachen; maar toen waren er boze dagen gekomen; het zegt genoeg, dat hij zijn tabaksdozen links liet liggen.

Hij had erop gerekend, dat Eisenhower tenminste een week in Parijs zou blijven, maar de generaal arriveerde op Zondag en zei dadelijk, dat hij Dinsdag weer zou vertrekken. Op het vliegveld Orly waren slechts officiële personen en een dozijn journalisten toegelaten. Neales moest eraan denken, hoe Eisenhower kort na de overwinning Parijs binnengetrokken was, toen hadden honderdduizenden Parijzenaren hem toegejuicht, en nu snelden de auto's door afgelegen, stille straten. Kolonel Stone, die de generaal begeleidde, zat schichtig ineengedoken. Neales dacht: zo moet ook Schirke zich in Parijs gevoeld hebben, maar Schirke was de medewerker van von Stülpnagel, terwijl Eisenhower de bevrijder van Frankrijk is...

De generaal werd naar een comfortabel hotel aan de Avenue Kléber gebracht; zijn staf nam zijn intrek in „Astoria". De Maandag bracht Neales in tergende afwachting door. Bédier telefoneerde: hij had gehoopt Eisenhower op de receptie te ontmoeten, daar echter alle feestelijkheden afgelast waren, verzocht hij de generaal om een onderhoud. Neales antwoordde bits: „De generaal heeft geen tijd..."

Eisenhower bezocht Pléven, Schuman en Moch. Deze laatste zei hem: „U zult zien, dat wij de communisten onder de knie krijgen." Eisenhower

glimlachte beleefd. 's Avonds zei kolonel Stone tegen Neales: Laten wij aannemen, dat zij hun roden inderdaad de mond snoeren, in hun leger heb ik toch geen vertrouwen — wie kunnen zij behalve juist die schreeuw-ers nog mobiliseren? Moch verzoekt verhoging der wapenleveranties... Ik vrees, dat wij onze toekomstige vijanden aan het bewapenen zijn."

Dinsdag heerste er onrust in de stad. Een rode winterzon brak in de morgenuren door de nevel heen. Neales zat in „Astoria" met kolonel Stone te praten, toen de officier van dienst meldde: „Er zijn roden met petities..." Natuurlijk beval Stone niemand binnen te laten. Neales keek uit het raam en werd woedend: de prefect had weer verstek laten gaan. Wat hadden die Fransen toch in het hoofd? Men ontbood de commandant der militaire politie, deze belde de prefect op. Er verschenen overvalwagens met politie. De menigte op de Champs-Élysées werd niet dunner; er kwamen steeds nieuwe delegaties, zij droegen lijsten met handtekeningen: „Generaal Eisenhower, ga naar huis!" Neales ergerde zich. Mooie „petities" zijn dat! Waar is de zo geroemde Franse hoffelijkheid? Zelfs die hebben ze erbij ingeboet...

In de middag braken er stakingen uit. Onophoudelijk kreeg Neales berichten binnen: „De telegrafisten zijn in staking gegaan... Citroën... de arbeiders van Berty... het gasbedrijf... studenten... de spoorwegdepots... gemeentepersoneel... Hotchkiss..." Neales keek toe, hoe de politie de menigte uiteenjoeg. Toen ging hij van het venster weg: er werd een jonge vrouw voorbijgesleurd, haar gezicht was bebloed. Neales fronste het voorhoofd: allicht, excessen zijn onvermijdelijk, maar ze hadden die vrouw toch niet in het gezicht moeten slaan — voor een Française is het uiterlijk alles...

Tegen de avond werd het iets rustiger. De prefect meldde de arrestatie van tweehonderd roden. Neales trad weer aan het raam. Een mooie straat, de Champs-Élysées... En de Fransen blijven toch zichzelf trouw: relletjes, geschreeuw, bloed, en vlak ernaast laten kinderen luchtballonetjes op — rozerode, smaragdgroene, hemelsblauwe. Neales keek met genoegen naar de ballonnen tegen de vaalblauwe hemel. Eén ballon kwam juist op „Astoria" toezweven. Neales zag plotseling, dat erop stond: „Generaal Eisenhower, ga naar huis!" Wat is dat voor een vervloekt land! Alle Fransen houden zich, net als Bédier, voor onweerstaanbaar, maar in werkelijkheid zijn zij onuitstaanbaar. Zij hebben de onbeschaamdheid van pooiers. Misschien zijn zij eens een natie geweest, op het ogenblik is het rapalje. Ik heb het lang voor hen opgenomen, maar nu hangen ze mij zelfs de keel uit...

— Wat valt hier nou van te schrijven? — dacht Bill Coster neerslachtig. — Bernson had zeker gedacht, dat de Parijzenaren Eisenhower met bloemen zouden overstelpen. Het is een ellendige stad, alleen zo'n verlopen slet als de dochter van de roodharige heeft het hier naar haar zin...

Bill besloot een kijkje in „Astoria" te nemen: misschien kon Stone hem

iets over de onderhandelingen vertellen. Politie-agenten verjoegen de Fransen van de ingang, sommigen werden naar de gevangenwagens gesleurd. Coster dacht: toch zijn de Fransen een dom volk, ik snap niet, waarom zij de naam hebben van scherpzinnig te zijn. Een jonge jongen zou toch naar een bokswedstrijd kunnen gaan of met een vriend een glaasje drinken, nee, hij ondertekent onzinnige petitie's. Zich met politiek af te geven loont de moeite, wanneer dat betaald wordt, maar voor de Fransen is politiek een hartstocht...

Plotseling ontdekte Coster een knap, elegant gekleed meisje, dat vergeefs poogde „Astoria” binnen te komen. De politie is hier ook al een stelletje sufferds, dacht Bill, ze kunnen niet eens fatsoenlijke mensen van roden onderscheiden. Hij vroeg het meisje vriendelijk:

— Zoekt u iemand, mademoiselle?

Je kunt zeggen wat je wilt, maar de vrouwtjes zijn hier betoverend...

Het meisje hield hem een kaartje voor: „Generaal Eisenhower, ga naar huis!” Bill keek haar verbijsterd aan:

— Hoort u eens, waarom doet u aan die onzin mee? U hebt een aardig nuitje. Onder andere omstandigheden had ik u graag voor het souper uitgenodigd...

Het meisje stootte op:

— Wilt u misschien een oorvijs als dessert?

Bill werd woedend en riep een agent:

— Vooruit, weg met die rode hier!

Kolonel Stone vertelde niets interessants, en Bill dicteerde luid geuwend zijn artikel: „De Fransen hebben de kleine groep agenten van Moskou het hoofd geboden...”

De volgende dag verveelde en ergerde hij zich in Brussel, vervolgens in Den Haag, Kopenhagen, Oslo, Rome. Overal hielden de ministers zich arm, zeiden, dat zij geen soldaten en geen middelen hadden, en overal herhaalden de roden: „Generaal Eisenhower, ga naar huis!” De Europeanen durven het nog wel over de eenvormigheid van Amerika te hebben. Onzin, bij ons leidt ieder mens zijn eigen leven. Hier is het maar een vervelende boel, geen ziertje romantiek. Ik heb van de tijgerjacht gedroomd, maar ik moet alle dagen hetzelfde gejammer en gejouw aanhoren. O ja, Den Haag is proper, terwijl Rome vol smerige ruïnen zit, waar de Italianen om onbegrijpelijke redenen trots op zijn, maar overal bedelen ze om geld of schelden op de Amerikanen, niemand wil er vechten, het zijn lafaards en parasieten. Ik ben blij, dat ik binnenkort naar huis terugga! In New York heb ik weliswaar ook geen vertroosting te verwachten. Victoria zal er intussen wel in geslaagd zijn de mummie van een pharao te bemachtigen of een nieuwe specialist voor de behandeling van haar zenuwstoornissen op de kop te tikken, zodat Bernsons lieve geld al weer naar de haaien zal wezen. Maar in New York kan ik tenminste met Jim gaan borrelen, dat is een prima knul...

Coster leed onder het gemis aan kroegmakers. De journalisten, die Eisenhower begeleidden, waren kleine fortuinzoekers, zij trachtten kolonel Stone te behagen en door het sleutelgat te kijken, of de generaal na het onderhoud met de Nederlandse minister-president al dan niet glimlachte. Bill verachtte hen. In Parijs had Neales hem gekrenkt. Coster zei bij zichzelf: die ezel met zijn tabaksdozen heeft het hoog in het hoofd! De Fransen heeft hij niet naar zijn hand weten te zetten, maar met een onafhankelijk journalist spreekt hij als met een ondergeschikte. Een onuitstaanbaar sujet!

In Frankfort bloeide Bill echter op: generaal Dawes zei, dat Coster niet zo maar journalist was, maar dat hij zich in Praag onderscheiden had en dat men hem op het diner moest nodigen. Dawes was een man naar Bills hart: de generaal schold op de Fransen, zei, dat het met de Duitsers gesmeerd liep, dronk veel, diste toen vrolijke anecdotes op en vertoonde tot slot een goocheltruc — hij gaf kolonel Stone een servetje van miniatuurformaat en haalde een groot beddelaken uit zijn zak. Allen lachten, vooral Dawes zelf en Bill. Coster was verrukt: dat is nou een echte Amerikaan! Hij maakt wereldgeschiedenis, maar aan tafel is het een eenvoudige kerel. In zulke mensen ligt onze kracht, je kunt dat hele vermolmde Europa doorkruisen, maar zo iets vind je er niet.

Coster beschreef Eisenhowers successen in Duitsland uitvoerig. De generaal had zich een echte ridder betoond: hij had zijn voormalige tegenstanders grootmoedig beloofd het verleden te vergeten en sprak van de eer der Wehrmacht. Een Duits generaal had onder het luisteren zelfs tranen in de ogen gekregen. Bill zei tegen Stone: „Dat heeft Eisenhower meesterlijk ingepikt. Natuurlijk zijn de Duitsers ook eenden, maar ze zijn toch heel wat fatsoenlijker dan de Fransen. Als zij zeggen, dat zij weer oorlog gaan voeren, dan doen ze het ook.”

Hoe plezierig het bij Dawes ook was, Coster dacht opgelucht: Woensdag Parijs, daar dicteer ik mijn laatste artikel, en dan naar huis...

Bédier ergerde zich: waarom heeft Eisenhower het nodig gevonden de nazi-generaals liefdesverklaringen af te leggen? De temperatuur is hier toch al op het kookpunt. Velen denken er net zo over als Baudry. En de communisten hebben voor Woensdag een demonstratie aangekondigd, zij willen Eisenhower uitfluiten. Ik ben bang, dat het hun zal lukken heel wat mensen op de been te brengen: het dringt niet tot Neales door, dat men zich bij ons de Duitsers nog te goed herinnert.

Neales verliet zich niet op de prefect en vroeg Bédier, welke maatregelen er genomen waren om wanordelijkheden te voorkomen. Bédier haastte zich hem gerust te stellen: tienduizend man politie stond paraat, er zou geen demonstratie plaatsvinden.

Bédiers stemming klaarde op: toch heeft Neales vertrouwen in mij. Er is dus nog altijd kans, dat ik mijn portefeuille behoud... Het zou goed zijn, als ik Eisenhower kon ontmoeten. Neales heeft gezegd, dat hij

zijn best zou doen dit te arrangeren. Ik hoop alleen, dat men de communisten ditmaal niet te dicht bij de Champs-Élysées zal laten komen...

Een blauwgrijze schemering lag over de stad. Sembat keerde terug van de tentoonstelling van een jong schilder, die hem uit zijn humeur had gebracht: een beetje Matisse, een beetje Braque, en niets van zichzelf. Hij liep op zijn gemak door de Rue la Boétie naar de Champs-Élysées; hij dacht niet meer aan de schilderkunst — hij genoot van Parijs. Dit was wel het mooiste uur van de dag. Enkele vensters zijn vaag verlicht; het is kil; de asgrauwe huizen zijn nog triester dan gewoonlijk; de takken der kale kastanjes zijn als met bleke Oostindische inkt getekend; de lichte mist verhult de gezichten der opgewonden vrouwen, en de stapels sinaasappelen op de handkarren, en het natte, paarse asfalt. Ik heb Parijs geschilderd, maar deze innerlijke onrust heb ik in mijn doeken toch niet weten te leggen; ze lijkt op de voorbereidingen voor een verre reis of op de laatste hartstocht van een niet meer jong mens...

In een der straten, die op de Champs-Élysées uitkomen, zag Sembat de menigte, die door de politie in bedwang werd gehouden. Sembat hield van samenscholingen op straat van arbeiders met petten op, dartele meisjes, gejoel en gezang — dat herinnerde hem aan de dagen van de Augustusopstand, dat korte geluk, toen hij met allen tezamen was geweest. Ook nu dacht hij daaraan, en plotseling zag hij Yvonne. Haar gezicht had hem sinds lang reeds geboeid door die ongewone spanning, bezieling, in verbeterheid overgaande zachtmoedigheid, die eruit spraken; zo had hij haar gezien, toen hij bij René was en het gesprek op de gebeurtenissen in Nice kwam, en later bij de begrafenis van Dumas. Zo was zij ook nu; het scheen, of zij elk ogenblik door het politiecordoon heen zou breken — zoveel concentratie, vuur en wilskracht was er in haar.

Sembat had René niet opgemerkt, tot deze lachend tegen hem zei:

— Wat sta jij zo verbaasd te kijken? Ze laten niemand door. Ze zijn bang, dat Eisenhower zich gegriefd zou voelen.

Pas nu schoot het Sembat te binnen: gisteren had men in de bar gezegd, dat er vandaag een demonstratie tegen Eisenhower zou plaatsvinden. Hij dacht: de communisten hebben gelijk — het is toch afschuwelijk, dat er weer over Duitse divisies gesproken wordt. Waartoe heb ik dan op het dak gelegen en op de nazi's geschoten? Waartoe is Léontine gevallen? ... Hij zei tot René:

— Ik ga met jullie mee...

De arbeiders der Berty-fabrieken liepen in de richting van de Place de la Concorde. Voorop marcheerde mécanicien Gabin. Een week geleden had hij een kort briefje van Lejean gekregen, die schreef, dat de stemming in La Rochelle goed was en de havenarbeiders zich heldhaftig hielden — zij weigerden Amerikaanse wapens te lossen; hem had de prefect voor de derde maal gedagvaard, het proces zou in Februari plaatsvinden. Gabin had de brief aan de arbeiders voorgelezen; allen

waren het erover eens, dat de havenarbeiders het voorbeeld gaven.

De arbeiders liepen langs de kade. De Seine had een matte glans als een geschubde slangen huid. Een sleepboot toeterde. De ontstoken ogen van een fabriek blonken op. De arbeiders hadden de Place de la Concorde bereikt, het plein was door de politie afgezet en leek, verlaten als het was, op een enorme balzaal met gewreven parketvloer en geheimzinnige kandelabers. Hier kwam het tot de eerste botsing met de politie. Gabin zag, hoe bankwerker Rémy op de grond viel. Een dun straaltje bloed kroop over de straatstenen. Gabin riep uit: „Ach, gaat dat zo! . . .” Hij stormde naar voren, de anderen volgden hem. De Place de la Concorde kwam tot leven en raakte in beweging.

Lucy vulde in de mairie de akten van de burgerlijke stand in. Voor haar stond een jonge arbeider, die uitlegde: hij was niet getrouwd, maar het dochttertje was van hem, zodat zij het kind moest inschrijven als Marie-Claude Duval. Hij draaide zijn pet in zijn handen rond en keek naar de klok. Lucy dacht: wat lijkt hij op P  p   (zij herinnerde zich de foto, die Marie haar had laten zien). De arbeider zei:

— Het zou fijn wezen, als u mij even vlug wilt afhandelen . . . Anders gaan onze mensen al op weg naar „Astoria” . . .

Lucy glimlachte:

— Ik ben dadelijk klaar. Ik ga er ook heen . . .

Haar chef Bonier had het personeel gewaarschuwd, dat de demonstratie verboden was en dat hij geen deelneming van ambtenaren der mairie aan straatrelletjes zou dulden.

— Dit is niet slechts een kwestie van politieke overtuigingen, maar ook van tact.

Lucy bracht haar haar in orde, schminkte haar lippen en antwoordde spottend:

— Als het over Amerikanen gaat, kan men beter over tact zwijgen . . . U hoeft heus niet te denken, dat u mij met mijn ontslag bang kunt maken, mijnheer Bonier, de Duitsers hebben mij tot tien jaar veroordeeld en drie ervan heb ik uitgezeten . . .

Zij ging met het personeel der mairie heen. Wat lag dat alles ver terug: de vlugschriften, het ogenblik van geluk in Formigers huis, de gevangenis, de angstige spanning, Roberts dood. Er waren vele jaren verstreken, zij was geen na  f meiske meer . . . Rondom mensen, die van hun werk kwamen, hun aperitief dronken, avondbladen kochten, lachten of zuur keken. Allen hadden hun leven ingericht, alleen zij had nog steeds geen eigen leven: een gelijmd kopje op de plank . . .

Zij zag op de gevel van een huis een marmeren plaatje: „Hier stierf op 22 Augustus 1944 Jean Chalet de heldendood.” Een bosje verdorde bloemen. Neen, er is nog niets voltooid! Jean Chalet is omgekomen, maar nu marcheren er anderen. Onder hen is ook een na  f meisje, zoals ik geweest ben, en zij heeft haar Robert, misschien wordt hij vandaag

gearresteerd of doodgeschoten ... Er wordt nu open kaart gespeeld: de Amerikanen hebben zich met de Duitsers verenigd. Het zou mij niet verbazen, als Eisenhower de Gestapo-man Greiser, die Robert, Pépé en mij gefolterd heeft, complimentjes heeft gemaakt ...

Plotseling riep Lucy schallend uit: „Eisenhower, verdwijnt! ...” Haar stem ging in de claxons van auto's en het rumoer der drukke straat verloren.

Toen professor Bruant zijn college beëindigd had en van de kathedraal afdaalde, zei een der studenten:

— Wij moeten nu naar de Champs-Élysées. Eisenhower dient te weten, dat de jeugd van Frankrijk niet te koop is ...

Professor Bruant was bedremmeld:

— Waarom haalt u de politiek binnen deze muren?

— Dit is geen politiek. Dit is een gewetenszaak voor alle Fransen. Wij weten, dat u geweigerd hebt met de Duitsers te collaboreren. U bent een vriend van Dumas geweest. Hoe kunt u ons dan iets verwijten? ...

Na een korte pauze zei professor Bruant:

— Misschien hebt u gelijk. Ik weet het niet ...

Professor Bruant liep naar huis; hij zette de kraag van zijn jas op — er stond een koude wind. Hij dacht: Dumas was stellig naar de Champs-Élysées gegaan. Al met al hebben zij gelijk: waarom zouden wij tegen de Russen gaan vechten, en nog wel schouder aan schouder met de Wehrmacht? Nu is alles politiek ... Toen ik student was, hebben wij heibel geschopt, omdat we een professor moesten uitfluiten of omdat het carnaval was — wij zetten maskers op en strooiden confetti rond ... Het leven is erg hard geworden. Of mok ik misschien, als alle oude mensen, tegen de nieuwe tijd? Want zij zijn vrolijk — zij zingen en gaan de politie te lijf ... Dumas was beslist met hen meegegaan ...

Zingend marcheerden de studenten over de Boulevard Saint-Michel. Op de caféterrassen zaten andere studenten. Sommigen van hen scholden: „Wanneer zal generaal de Gaulle de communisten eindelijk de mond snoeren? ...” Anderen lachten onverschillig: wat een lol, zo'n klop-partij! Dan kun je beter in een café zitten lachen en met Nini of Margot flirten — dit zijn toch de beste jaren van je leven, hierna komt de dienst, maagcatarrh, belastingen, ouderdom ...

Aan de Seine dreef de politie de demonstranten uiteen en arresteerde een stuk of wat studenten; de overigen verstrooiden zich. Vredig reden de autobussen af en aan. Een meisje verkocht boeketjes bosviooltjes. Een kwartier later verzamelden de studenten zich opnieuw aan de andere kant van de Seine en hieven de Marseillaise aan.

Marie liep met de arbeiders van de drukkerij door de heuvelachtige Rue de Belleville. Hier waren geen helverlichte cafés, geen overdadige etalages, geen chic geklede dames. De oude huizen schenen bedekt met rimpels, schrammen en uitslag. Een verkleumde vrouw sjouwde met een

emmertje kolen. Aan een zinken toonbank stond een arbeider rode wijn te drinken. Aan de rand van de rijweg huilde een heel klein meisje, dat wel een achtergelaten pop leek. Bij de aanblik der demonstranten glimlachten de voorbijgangers instemmend, sommigen riepen: „Brengt hem de boodschap over, dat hij naar zijn Amerika moet vertrekken...”

Chaumez zei tegen Marie:

— Ik werk hier al tweeëndertig jaar. Wat heb ik niet allemaal moeten zetten! Maar onder de Duitsers ben ik aardappelen gaan rooien, ik kon het niet meer uithouden. En wat denk je? Die schoften hebben zich nu met de Duitsers verenigd. Nee, ik laat mij nog liever doodschieten dan dat ik zo iets nog eens moet meemaken...

De arbeiders werden tot staan gebracht en verstrooid; maar toen zij aan de Seinekade kwamen, zag alles zwart van de mensen. Marie dacht: daar is Parijs! Laten zij maar zien, hoe sterk wij zijn. Pèpè is niet gesneuveld, opdat Jeannot onder het commando van een of andere fascist in het gelid zou marcheren. Nee, Jeannot zal gelukkig zijn; als je daarin niet geloven kunt, is het leven een verschikking, hij is immers de enige, die mij gebleven is. Dat is niet waar, de partij is er ook nog. Pèpè schreef voor zijn terechtstelling: „Mijn geliefde Partij” — zo nam hij afscheid van Frankrijk... De Amerikanen zullen toch het veld moeten ruimen, met ons kunnen ze niets beginnen...

Sablon stond op de Place de l'Etoile bij het graf van de onbekende soldaat. Hij dacht aan Frankrijk: hoe dikwijls is het reeds gevallen en steeds heeft het zich weer opgericht! Als je op de kaart kijkt, is het maar een klein stukje van Europa, maar toch is het Frankrijk. Het laat zich niet wegcijferen. Cultuur is geen kledingstuk, die kan niet uit de mode raken. Racine vergeten, Voltaire, de Nationale Conventie, Balzac, Hugo? Onzin! Natuurlijk zijn er ontaarden, die een koninkrijk voor coca-cola geven, maar hoeveel zijn het er? Waarom moeten wij Fransen op zijn Amerikaans leven? Omdat de Amerikanen in de meerderheid zijn misschien? Of omdat zij rijker zijn? Tot zulke overpeinzingen is alleen Bédier in staat, en ook dat betwijfel ik nog. Zij zijn vergeten, hoeveel eeuwen reeds achter ons liggen. Het is niet waar, dat het hart van het volk verslapt is, het is nog vol élan, kijk maar naar deze mensen; elk van hen heeft zijn gezin, zijn moeilijkheden en beslommeringen, en toch zijn zij gekomen. Ik heb nog nooit zoveel politie gezien. Maar ze kan hen niet uiteenjagen... Wie zal het heldendom van Parijs beschrijven? Het is niet gemakkelijk te onderkennen, het gaat schuil achter een grap of een glimlach — de mensen schamen zich ervoor, op helden te lijken... Op het graf brandt, zoals altijd, een vlam. Wie ligt er hier begraven? Een arbeider uit Parijs? Of een Bourgondische wijnbouwer? Of een winkelier uit Toulouse? Misschien wist hij niet, waarvoor hij stierf. Ik was toen tien jaar, op school zei men, dat wij tegen de Duitse keizer oorlog voerden. Waarschijnlijk hebben wij niet daarom gevochten... Eerlijk gezegd

begrijp ik niets van de politiek, ik durf niet uit te maken, of de communisten het bij het rechte eind hebben, maar op het ogenblik zijn zij het, die voor Frankrijk in de bres staan, dat is buiten kijf. En Frankrijk is niet deze of gene regering, het is een hele wereld, het is een boom aan de oever van de Loire en een gedicht van Baudelaire, het is humor en weemoed, het is een man als Dumas en het kleine haantje op de spits van een kerktoeren in het bleke lazuur. Men kan over principes redetwisten, maar wanneer het over Frankrijk gaat, houden alle discussies op. Dan gaat het erom, tot de dood te volharden. Het jaar 1940 zal niet terugkeren, het was een bewusteloosheid, ten onrechte hielden velen het voor de dood. Wij staan hier nu in Verdun; in het buitenland schijnt men dat niet te begrijpen. Wij zullen Frankrijk niet afstaan...

Sablon liep in de richting der Champs-Élysées. Op de hoek van de Avenue Kléber hield een politie-agent hem tegen. Op datzelfde ogenblik doorbrak een honderdtal demonstranten het cordon. De politie hieuw met gummistokken op de mensen in. Sablon had de agent, die hem aangehouden had, eigenlijk zijn journalistenkaart willen laten zien, maar in plaats daarvan stortte hij zich in het gevecht. Hij rukte een gummistok uit de hand van een agent en riep:

— En nu naar Eisenhower!...

Mado liep in een menigte arbeiders. Op de Place d'Italie dacht zij: hier draaide het carrousel, weemoedig kermde het oude draaiorgeltje, Sergejs hand drukte de hare. Hoe heeft die gloed zich zolang kunnen handhaven? Immers voelt zij tot nu toe de warmte van zijn hand. Hij loopt naast haar. Toen trok een ekster haar het briefje: „Je hart kan gerust zijn, het voorwerp van je liefde zal jou niet verlaten.” De volgende dag deelde Sergej haar mee, dat hij vertrok. Zij huilde en zei bij zichzelf: hij heeft mij verlaten. Maar dat is niet waar; misschien wilde hij haar verlaten, maar hij kon het niet — de liefde bleek sterker te zijn. Hij is ook nu bij haar...

Zij glimlachte: het was haar temidden der onbekende en toch vertrouwde mensen licht te moede. Een jonge jongen riep vrolijk: „Laten ze ophoepelen!” Mado schoot in de lach. Op de Place de la République begon de politie de demonstranten uiteen te drijven; zij verstrooiden zich en verzamelden zich opnieuw; zij marcheerden door de Rue de Rivoli in de richting van de Concorde. Het plein was om twee redenen afgezet: omdat het toegang gaf tot de Champs-Élysées en omdat de Amerikaanse ambassade er gevestigd was.

Een politie-agent gaf Mado een duw; zij was bijna gevallen, maar een arbeider ving haar op. Zij rende naar voren en zag, dat iedereen hardliep. Daar was de ambassade!... Mado riep: „Verdwijnt!” Duizenden stemmen vielen bij: „Naar Amerika!...” En een kleine jongen met een veel te grote pet op klapte in zijn handen en riep aan een stuk: „Go home! Go home!”

Coster was van „Astoria” op weg naar zijn hotel. De straat zag zwart van de mensen. Bill was nerveus: hoe hadden ze dat tuig uit de voorsteden hier toe kunnen laten? Leeglopers, tafelschuimers! Neen, men moet ronduit toegeven, dat wij een bende parasieten voeren.

Bill begon de mensen met zijn ellebogen uit elkaar te stoten. Iemand zei hem:

— Kalm aan, vriendje . . .

Coster reageerde natuurlijk met een vloek. Toen kreet die lompe rekel:

— Een Amerikaan! . . .

Coster werd ingesloten. Hij toonde zijn journalistenkaart. Allen begonnen te schreeuwen:

— Ga naar huis!

Hij wilde doorlopen, maar een aantal meisjes hadden elkaar bij de handen genomen en dansten in een kring om hem heen. Coster schrok: Françaises hebben een heftig temperament, zij kunnen iemand letterlijk aan stukken rijten. Geen agent te zien. Een stelletje lummels! Ik had in „Astoria” moeten wachten, tot de hele troep uiteengejaagd was . . . Ze kunnen iemand wel vermoorden, het zijn je reinste furies. Hij riep vertwijfeld uit:

— Ik ben niet een van hen . . . Ik ben tegen Eisenhower . . .

Dat had niet de minste uitwerking. De meisjes krijsten nog steeds:

— Ga naar huis!

Coster riep nog luider:

— Morgen vertrek ik, dat staat als een paal boven water.

Iedereen applaudisseerde. Een der meisjes zei lachend:

— U kunt u niet voorstellen, hoe dankbaar wij u zijn! Als u maar nooit meer terugkomt. Goed?

— Ik kom niet terug, dat staat even vast als dat ik Bill Coster ben.

Eindelijk wist hij zich uit de menigte los te maken en vond hij een taxi. Hij voelde zich uitgeput, alsof men hem lang gegeteld had; zijn mond was droog, hij moest twee glazen whisky-soda in één teug naar binnen slaan. Ik heb die slampampers niet voorgelogen: ik zet hier geen voet meer in het land. Ik ga nog liever in New York onder een brug slapen, op mijn woord van eer! Bernson zit prinsheerlijk thuis, waarom moet ik mijn huid riskeren? Victoria kan met haar zenuwstoornissen en al naar de duivel lopen, ik heb schoon genoeg van haar. En op „Amerika's missie” spuw ik. Bill Coster wenst rustig whisky te drinken en daarmee uit.

Neales dacht, dat de generaal zenuwachtig zou zijn, maar deze deed, alsof de demonstratie hem niet in het minst interesseerde. Toen Neales begon te vertellen, dat er tweeduizendzevenhonderd roden gearresteerd waren, onderbrak Eisenhower hem:

— Dat is de zaak van de politie . . . Ik wil er u op attent maken, dat wij de conferentie over het Europese leger moeten voorbereiden. Op zes

Februari komen generaal Speidel en generaal Ramcke in Parijs.

Neales kon zich niet beheersen:

— Ik ben mij volkomen van de ernst der zaak bewust, maar op het ogenblik is het wellicht raadzamer, de Fransen niet te prikkelen. Ik doel natuurlijk niet op de communisten, maar ook de kringen, die onze politiek ondersteunen, zullen door de komst van twee nazi-generaals onaangenaam getroffen worden. Wij hebben hier een zeer gecompliceerde situatie...

(Neales verweet zichzelf later, dat hij dit gezegd had. Uiteraard kan men het werk, dat ik hier heb moeten doen, niet anders dan diplomatiek noemen, maar in de ogen van de generaal ben ik slechts een militair, de ondergeschikte van Donovan. Ik had beter mijn mond kunnen houden, vooral na de demonstratie.)

Eisenhower antwoordde kortaf, dat Plevin in Washington de politieke kant van de zaak zou ophelderen en dat het belachelijk was rekening te houden met plaatselijke vooroordelen, wanneer het om de oprichting van een Westerse wal tegen het communisme ging.

— U lijdt aan een kwaal, die diplomaten eigen is, — zei Eisenhower. — Wanneer zij al te lang in een vreemd land verblijven, beginnen zij aan de belangen van dat land te denken en zien daarbij de nationale belangen over het hoofd.

Neales was onthutst en zweeg. De generaal voegde eraan toe:

— Ik geloof, dat het u goed zal doen weer thuis te werken... En laten wij nu tot de conferentie terugkeren. Het is u waarschijnlijk bekend, waarom de Nederlandse minister van oorlog zijn ontslag heeft aangeboden...

Neales was naderhand razend: dat is hun dank voor al wat ik gedaan heb! Wie zal mij steunen? Donovan zeker niet. Dawes heeft geboft: zijn paard is als eerste door de finish gegaan. En ik word teruggeroepen, omdat de Fransen ranzig geworden zijn. Het is dwaas, maar toch is het niet anders.

Met afkeer dacht hij aan het leven in Washington. Vervelend, banaal, niets voor de geest en niets voor het hart. Donovan, Roberts, intriges, een slaperige provinciestad. Er is niets aan te doen, ik ben aan Frankrijk gehecht, hier is alles een lust voor het oog: de schilderijen, de vrouwen, het landschap. Men kan naar een klein restaurant aan de oever van de Marne gaan, de politiek vergeten en althans voor een uur in het paradijs vertoeven...

Treurig bekeek hij zijn tabaksdozen: dat is alles, wat ik van Frankrijk overhoud. Hij zette zijn laatste vondst voor zich op tafel: een heel kleine zilveren tabaksdoos, waarop een Phrygische muts, een zwaard en het devies „Vrijheid of dood!” gegraveerd waren. Hij dacht na. Ben ik dan geen vrij mens? Ik houd van niemand, een gezin heb ik gelukkig niet. Ben ik misschien aan mijn dienst gebonden? Neen, ik kan hem opgeven, wanneer ik maar wil, het stapeltje aandelen van de „Alcoa” verzekert

mijn inkomsten. Men zal zeggen, dat mijn ideeën mij binden. Dat is niet waar, ik ben geen Roberts. Natuurlijk heb ik mijn opdrachten naar beste kunnen uitgevoerd, maar ik ben nooit verblind geweest door de „missie van Amerika”, waar de president over spreekt. Ik begrijp, dat de Amerikanen naar de wereldheerschappij moeten streven, maar dat is een spelregel en geen geloofssymbool. Als ik de eigenaar was van dat verrukkelijke restaurantje aan de Marne, waar Bédier mij dikwijls gebracht heeft, zou ik van mening zijn, dat de wereldpolitiek zich rondom tourisme, wijnkelders en gebraden baars moest afspelen. Ik ben werkelijk een vrij man, waarschijnlijk verveelt het leven mij daarom nu ook. De Jacobijnen waren naïef: wat betekent „Vrijheid of dood!”? Vrijheid is immers hetzelfde als dood . . .

Plotseling lachte hij schamper: nee, ik ben niet vrij, ik heb een hartstocht — tabaksdozen. Als er geen oorlog komt, vestig ik mij als rentenier in Parijs. Ik moet die tabaksdoos van de Dominicaan Fréville zien te bemachtigen, waarover een stuk in „Plaisir de France” stond; het is een ivoren doos met het opschrift: „Ik ben gelukkig, dat ik niet Amerika ontdekt heb, maar jouw hart, Lucy!”

Bédier telefoneerde; hij stotterde van opwinding:

— Neemt u mij niet kwalijk, dat ik het u nogmaals in herinnering breng . . . U hebt gezegd, dat de generaal mij zal kunnen ontvangen. Hij gaat, schijnt het, morgen naar IJsland? . . .

Neales was verontwaardigd: wat een brutaliteit! Bédier is niet eens in staat geweest de demonstratie te verhinderen, hoewel hij bij hoog en laag gezworen heeft, dat „alles prachtig zou verlopen”. Een luiaard en een vrouwengek! En dan wil hij nog, dat Eisenhower hem ontvangt! . . . Nee, de Fransen zijn volkomen ontaard . . .

— De generaal heeft belangrijker dingen aan zijn hoofd . . . A propos, hij weet, welke verantwoording u voor de demonstratie draagt . . . De roden zijn nog steeds aan het tieren . . . Ik kan u met zulk een succes slechts gelukwensen . . .

Neales kwam in een iets opgeruimder stemming: Bédier zal vandaag niet naar zijn meiden gaan. Hij moet maar weten, wat het betekent, onverdiend ons brood te eten!

Bédier was door Neales' woorden terneergeslagen. Die Amerikaan gaat de perken te buiten. In een ding hebben de communisten gelijk: heren als Neales gedragen zich onbehoorlijk. Wij zijn hoe dan ook geen Benelux . . . Hoe kon ik de demonstratie verhinderen? Dat is helemaal mijn zaak niet. En Moch heeft alles gedaan, wat in zijn vermogen lag. De Amerikanen kennen de Fransen niet, ons volk heeft zijn vrijheid lief. Zij zullen nog met het Franse verzet moeten kennismaken . . . Dat is allemaal goed en wel, maar mijn liedje is uit. De Amerikanen keren mij de rug toe. Bidault heeft zijn lievelingen, dat is een Jezuïet, en Schuman is een droogpruim. Ook al schreeuwen de communisten van de daken,

dat ik mij verrijkt heb, ik ben straatarm. Van mijn spaargeld kan ik hooguit twee jaar rondkomen. Dan kan er weliswaar oorlog zijn. Maar als er geen oorlog komt? Ik kan natuurlijk op een of andere bank werk vinden, maar dat is vervelend: wie gewend is wijn te drinken, kan niet op mineraalwater leven. Overigens willen de artsen mij wijn verbieden, dat is ook vervelend. Ik kan nu niet meer buiten de politiek. Het is vreselijk ongelukkig gelopen — ik heb alles verspeeld...

Bédier gaapte luid. Van de straat drong gejoel en gezang tot hem door — de demonstratie was nog steeds in volle gang.

Sembat was goedmoedig en scheen plomp, maar wanneer het tot een vechtpartij kwam, werd hij levendig, raakte hij in vuur en verbaasde iedereen niet alleen door zijn kracht, maar ook door zijn behendigheid; zo hadden hem de deelnemers aan de Parijse opstand leren kennen. De politie wilde de demonstranten uiteendrijven; een agent greep Yvonne beet. Sembat wierp hem omver. De demonstranten snelden voorwaarts. Zij ontzetten Yvonne; maar tot de Champs-Élysées konden zij toch niet doordringen en zij stonden als eerst in een zijstraat.

Sembat stopte zijn pijp en zoog er woedend aan. Hij zei tegen René:

— Jammer... Als we nu eenmaal willen schreeuwen, dan moeten we het daar doen — voor „Astoria”.

René antwoordde:

— Er zullen wel anderen weten door te breken — van de Concorde of de Étoile.

Zij stonden tegenover elkaar — de demonstranten en de politie. Het werd donker. De ronde glazen der lantarens gingen aan. In de huizen werd licht ontstoken.

Plotseling stormde Yvonne zwiingend vooruit. Allen holden achter haar aan. De politie-agenten dachten, dat de menigte al lang bedaard was en waren op deze aandrang niet voorbereid. De menigte maakte van hun verwarring gebruik en trok de Champs-Élysées op.

Hier waren mensen uit Belleville, uit Ménilmontant, uit Ivry, uit Plaisance, uit Suresnes, uit Montrouge, de bewoners der buitenwijken en voorsteden, zeldzame gasten in deze deftige wijk, waar in de etalages de laatste modellen van de Cadillac tentoongesteld staan en waar in de café's Amerikanen of cliënten van advocaat Garcy zitten. De arbeiders brachten de weemoed, de toorn en de uitgelatenheid van Parijs met zich mee. Men hoorde grappen, brokstukken van liederen, verwensingen, gelach.

Yvonne sprong op de stenen balustrade van een metro-ingang. Haar ogen waren groter dan gewoonlijk, en haar door het dubbele licht van de wegwijnende zonsondergang en een nog matte lantaarn beschennend gezicht was streng en mooi. Sembat kon zijn ogen niet van haar afwenden; een ogenblik vergat hij Eisenhower, de politie en de demonstratie.

Yvonne stak een arm omhoog en riep luid:

— Vrede!

Een paar politie-agenten snelden op haar toe en wierpen haar de metrotrap af. De menigte stiet een kreet van ontzetting uit.

Iedereen opzij duwend, haastte Sembat zich naar Yvonne; zij lag op een stenen trede; het scheen hem, dat zij dood was, en hij gaf een schreeuw. Doch Yvonne opende haar ogen en glimlachte zwakjes. Men droeg haar naar een auto. René zei: „Naar huis! ...”

Sembat keek om zich heen. De menigte was aangezwollen. De verontwaardiging over het gebeurde gaf de demonstranten kracht. Vergeefs sloegen de agenten met hun gummistokken in het rond — zij konden de mensen niet van de lantaarnpalen, de balustraden en bomen losrukken. Iemand gooide een klein vlaggetje omhoog, en het wapperde in een smalle straal van een schijnwerper. De gezichten der tienduizenden mensen waren vaag in de zwartrose nevel te onderscheiden. Daar, beneden, lag de Concorde, de Seine, Parijs ...

Steeds luider klonk het lied:

Allons, enfants de la patrie! ...

41

René zei, dat Yvonne er goed afgekomen was: een bekkenfractuur; zij zou een maand het bed moeten houden. Wanneer hij naar de kliniek ging, werd Yvonne door Marie of Mado verpleegd.

Sembat kwam en zei: „Ik zal doodstil zitten, rust u maar uit.” Hij bleef de halve dag zwijgend zitten en zei toen plotseling: „Stendhal is met ongewone vrouwen omgegaan, daarvan ben ik overtuigd ...”

's Avonds vertelde Yvonne aan René:

— Sembat is erg aardig, maar hij is zo vreemd ... Hij is lang bij mij geweest, hij heeft haast geen woord gesproken, hij zat in de hoek iets te schetsen. Ik dacht, dat hij tekende, ik vroeg het hem, maar hij werd boos en antwoordde, dat hij dat al lang had laten varen.

René lachte:

— Hij heeft jou getekend. Ik heb gemerkt, dat hij op de begrafenis van Dumas voortdurend naar jou keek. Als hij het niet was, zou ik denken, dat hij verliefd op je was, maar hij is schilder in hart en nieren, hij denkt aan niets anders ...

Het was een der eerste lentedagen, toen Yvonne opstond en naar het raam liep. Zij woonden op de zesde verdieping niet ver van Buttes Chaumont; vanuit het raam keek men uit over de stad: leien daken, een

verzameling schoorstenen, die op gnomen leken, een Gotische toren, het spinneweb van nauwe vervlochten straten, het prille, schuchtere groen van het plantsoen, de blauwe hemel met donzige wolken. Yvonne keek naar Parijs, alsof ze het voor het eerst zag.

— Daar ligt ons geluk, René . . . Weet je nog, hoe wij elkaar hebben leren kennen — toevallig, in een donkere trein . . . Hoe oud is die toren? Nee, wacht, dat wou ik niet zeggen . . . Hoeveel minuten geluk liggen nog voor ons? . . . Ik ben duizelig, dat komt van de lucht . . . En door jou, René. Waarom ben ik zo verzwakt? Ik moet gauw weer op krachten komen, ik heb alles laten waaien: mijn werk, en het huishouden. Weet je, het klinkt dwaas, maar toen ik bijkwam, daar op de trap, dacht ik, dat ik dood was . . . Ik glimlachte tegen jou, ik weet niet, of je het opgemerkt hebt. De pijn was vreselijk, maar ik was overtuigd, dat ik stierf, daarom schreeuwde ik het niet uit. En toen dacht ik — lach niet, alsjeblieft —, dat zij werkelijk vertrokken, dat er vrede zou zijn en geluk, dat jij in het laboratorium zou werken, tennissen en lachen. Het schoot als het ware ineens door mijn hoofd, en verder kan ik mij niets meer herinneren . . . Dat is erg dwaas, nietwaar?

Hij omhelsde haar en zei zacht:

— Jij bent meer dan liefde, jij bent Yvonne . . . Ik weet niet, hoe ik het moet uitdrukken, het is zo groot en zo verward . . . als Parijs.

René had zich niet vergist: toen Sembat bij Yvonne was, had hij haar de hele tijd zitten tekenen. Hij was haar komen bezoeken en toen plotse-ling gaan tekenen, hij begreep niet, waarom hij het deed, hij was kwaad op zichzelf, en toen Yvonne hem vroeg, of hij soms iets aan het tekenen was, was hij opgestoven, alsof men hem op iets euvels betrappt had.

Hij kon niet vergeten, hoe Yvonne op de balustrade van de metro stond; met dat beeld voor ogen werd hij wakker, ging hij naar de kroeg om een glaasje te drinken, zwierf hij door de straten, en voortdurend zag hij die koude winterse avond, de menigte, het flikkeren der eerste lantarens, de rossige mist, de lange slanke vrouw met haar opgeheven hand. Hoe meer hij naar de huizen, de bomen, de gezichten der voorbij-gangers keek, des te sterker werd zijn rusteloosheid, Yvonne smolt samen met Parijs, en de demonstratie op de Champs-Élysées werd een grote gebeurtenis in Sembats leven.

Hij had er dikwijls over gepeinsd, waarom hij niet werkte, op andere schilders foeterde en geen rust kon vinden. Wat was er met de kunst gebeurd? Waarom was zij op dwaalwegen geraakt? Waarom waren mensen, die tot liefde, opoffering en strijd in staat waren, onverschillig voor haar geworden? Ook in Sembat zelf was een schisma, — hij kon de deelnemer aan de opstand niet met de schilder in overeenstemming brengen. Hij trachtte zich gerust te stellen: dat is onmogelijk. Courbet was een communard, dat kun je in de boeken lezen, maar uit zijn schilderijen valt het niet op te maken; hij was revolutionnair in het zien, in zijn kunst,

— maar dat, wat hem in de woelige dagen van de burgeroorlog bezielde, heeft hij in zijn kunst niet tot uitdrukking gebracht. Misschien is het onmogelijk. Ja, maar Goya dan? . . . Dat is een groot kunstenaar, en zijn „terechtstelling der partizanen” is met hartstocht geschilderd; zo’n doek kon het volk tegen de overweldigers in opstand brengen; het is ook nu nog ontroerend. Goya heeft een voor allen verstaanbare taal gevonden, hij heeft weergegeven, wat hem én als schilder én als mens bezielde. Waarom is er nu geen Goya? . . .

Waarschijnlijk is de kunst aan de compositie der onderwerpen verloren gegaan. Ons oog verlangt realiteit, maar de kunstenaars laten zich door het onderwerp vervoeren en beelden, hoewel zij zich realisten noemen, een conventionele wereld uit. Een van hen, Marain, heeft mij onlangs gezegd, dat mijn landschappen niet realistisch zijn, omdat „de kleur de tekening verdringt”, „de bomen niet af zijn”, „mijn werk in alle opzichten niet af is”. Wanneer ik een ahorn in een tuin schilder, zie ik de tekening van het blad niet; kom ik dichterbij, dan zie ik natuurlijk de afzonderlijke bladeren, maar houd op de boom te zien. Op Perugino’s schilderijen zijn alle blaadjes van een boompje haarfijn geschilderd, alle haren van een meisje, maar dan komt Raffaël, en dat is de ware wereld . . . Honderd jaar geleden waren er kunstenaars, die de realiteit van de wereld op nieuwe wijze weergaven, het waren grote meesters. Het ongeluk is, dat tegelijkertijd de compositie verdween: de kunstenaars konden slechts naar de natuur schilderen. Het resultaat is dus, dat de één een werkelijke wereld weergeeft zonder de idee, waardoor de schilderkunst het hart van de eenvoudige mens weet te beroeren, zich tot een integrant deel van het leven weet te maken, terwijl anderen de idee uitbeelden los van de zichtbare wereld, met heel de betrekkelijke conventie van een op niets berustende gissing, — en daardoor ontstaat een slechte schilderkunst. Ik zal nooit een inventarisatie van de wereld als uitbeelding van die wereld erkennen. Ik zie de ziel van de mensen, die Rembrandt uitgebeeld heeft, maar op de gelikte portretten van tijdgenoten, waarop alle kleur en licht ontbreekt, is de mens verdwenen. Zelfs Goya’s nachtmerries zijn realiteit, maar ik ken niets, dat betwistbaarder, conventioneeler, soms zelfs onwaarschijnlijker is dan de fotografie. Hoe is het onderwerp met de schilderkunst te verenigen?

Gedurende al de laatste jaren had hij hierover nagedacht. Slechts eens had hij voor korte tijd een zekere voldoening gevoeld: toen hij Mado schilderde. Hij beseftte, dat hij zichzelf, zijn vroegere ongelukkige liefde, in dit portret legde, en hij schilderde Mado, terwijl hij aanvoelde, dat zij aan de Russische ingenieur dacht, die zij kort voor de oorlog in zijn atelier ontmoet had. Het was niet zo maar een portret (immers had hij Mado ook vroeger reeds ettelijke malen geschilderd), maar de bevestiging van een lang, droef, hartstochtelijk gevoel. Als hij zo Parijs zou kunnen schilderen — zijn beroering, toorn, verwachting! . . .

Nog nooit had hij zich zo verward gevoeld als na de Januari-demonstratie; hij at slecht, liep zelfs minder vaak zijn kroeg binnen en zwierf urenlang over de straten. Op een ochtend sprong hij op, liep naar zijn ezel en begon te schilderen.

Wanneer er aan de deur werd geklopt, gaf hij geen antwoord. Twee weken werkte hij als bezeten. Toen ging hij, ten dele gelukkig, deels vertwijfeld, op bed liggen. Er kwamen dagen van verstarring. Hij had angst, naar zijn voltooid werk te kijken. Misschien was het een treurig geklodder... Op een dag wilde hij de rechterbovenhoek overschilderen — het huis leek hem al te somber en zwaar. Hij begon eraan, maar wierp zijn penselen dadelijk weer neer: hij kon al niets meer doen, het doek leefde zijn eigen leven.

In zulk een toestand van innerlijke onrust, wantrouwen jegens zichzelf en geestelijke zwakte trof Mado hem aan. Hij had haar zijn werk waarschijnlijk niet getoond, indien haar komst hem niet verrast had: hij had gedacht, dat het de timmerman Carnot was, die hem een spanraam moest brengen. Mado ontdekte dadelijk het nieuwe doek, Sembat had geen gelegenheid meer het naar de muur te keren. Hij wendde zich af: straks zou zij gaan lachen of, uit medelijden, over iets anders beginnen. Mado zweeg.

Sembat was erin geslaagd, de gespannen onrust door die mengeling van daglicht met kunstlicht, die dikwerf bij het vallen van de winterse schemering optreedt, weer te geven. Het was dit licht, dat de opwindung der mensen tot uitdrukking bracht — de gezichten waren nauwelijks aangegeven en losten op in de grijzigroze mist. Op de achtergrond waren eerder voelbaar dan zichtbaar de grauwbroune en grauwbouwe huizen — Sembat had niet de Champs-Élysées genomen, maar een der oude straten, misschien de Boulevard de l'Hôpital of de Boulevard Saint-Marcel. Datzelfde gemengde licht viel ook op het gelaat van de vrouw, en scheen van binnen uit te komen. Yvonne's gezicht straalde zulk een hartstocht uit, dat men het niet rustig kon aanzien.

Mado zweeg nog steeds. Sembat stond in een hoek van het atelier, in zijn volle omvang, met zijn massieve grijze hoofd, beschaamd, gelijkend op een vreemd roofdier. Mado trad op hem toe en omarmde hem; uit haar ogen rolden tranen.

— Wat is dat nu? — vroeg hij verward.

— Ik weet het niet... Dat is kunst...

Er werd geklopt. Ditmaal was het inderdaad timmerman Carnot, een vrolijke, magere man van om de vijftig. Zijn leven lang had hij voor schilders gewerkt en nooit had hij naar hun werk gekeken: schilderijen waren nummers voor hem. Met Sembat sprak hij soms over de gebeurtenissen, klaagde over de duurte of schold op de Amerikanen. Hij zette het spanraam neer en wilde al weggaan, toen zijn oog op de schilderij viel. Hij keek er lang naar en zei toen:

— Ze zullen toch moeten ophoepelen . . . Ik zeg u, mijnheer Sembat, dat zo'n vrouw heel Parijs op de been kan brengen, daar kunt u van op aan . . .

Hij drukte Sembat de hand en zei, reeds heengaand, half tot hem, half tot zichzelf:

— Ik had niet gedacht, dat zo iets mogelijk was . . . Het draait je het hart in je lijf om . . . Wonderlijk! . . .

Mado keek nog steeds naar Yvonne, de rossige nevel, de huizen. De timmerman was reeds lang verdwenen. Plotseling sprak zij:

— Je weet, Sembat, hoe ik van de schilderkunst houd. Waarom heb ik haar opgegeven? Nu vult iets anders mijn leven . . . En vandaag hebben de beide Mado's elkaar ontmoet. Begrijp je mij? . . . Ik heb aandrang te huilen, eenvoudig omdat jij een groot schilder bent. En een mens . . .

42

In een warme onrustige Aprilnacht schreef Walja, toen zij terug was uit de schouwburg, nog opgewonden door haar laatste monoloog, door de stilte van de donkere zaal, het applaus, de onverwachte regen, het kleine boeketje viooltjes, dat iemand haar in het donker toegestoken had, aan Nina Georgiëwna:

„Wees niet boos, dat ik zo lang niets van mij heb laten horen, ik heb het erg druk gehad, twee nieuwe opvoeringen, bovendien kwam bij mijn vroegere hospita onverwachts haar schoondochter terug en moest ik een kamer zoeken. Natuurlijk is dat niet de eigenlijke reden en ik zal het je maar bekennen, — ik had het weer met mezelf te kwaad, ik was in een afschuwelijk humeur en ik wilde je geen verdriet doen. Nu is dat alles achter de rug.

Ik begin met dat, waarmee ik had moeten eindigen, maar ik kan niet wachten met je het belangrijkste te zeggen: ik heb plotseling begrepen, dat ik gelukkig ben, dat mijn dagelijkse eenzaamheid, de elkaar opvolgende tegenslagen en kwellingen deel uitmaken van het leven en dat dit leven een zeer grote en belangrijke inhoud heeft. Hoe graag zou ik je alles willen vertellen, maar op papier lukt dat niet recht, misschien ben ik in de gelegenheid van de zomer een maand naar Moskou te komen. Dan zal ik het je trachten duidelijk te maken. Mijn lieve, mijn beste vriendin, denk niet, dat ik verliefd ben of getrouwd. Ik heb het geprobeerd, maar het is niets geworden — mijn liefde voor Serjozja was te groot, nu komt mij alles als namaak voor, en de eenzaamheid bezwaart me niet langer. In herinner me, dat je me lang geleden, toen ik nog in Moskou was, vroeg, wat Sergej mij gegeven had. Toen wist ik daar niet

op te antwoorden, ik had „alles” willen zeggen, maar dat is niet waar. Wij waren veel te kort samen. Wanneer men een lang leven neemt met al zijn zwaarigheden en dwalingen, dan lijken de maanden met Sergej alleen maar een moment van geluk, bijna een droom. Maar nu weet ik het — hij heeft mij het belangrijkste gegeven, dat wat mij gered heeft, toen hij er niet meer was. Ik kan me voorstellen, dat dit anderen onwaarschijnlijk voorkomt, maar jij zult me begrijpen: hij heeft mij het geloof in de kunst geschonken. Ik zeg, dat anderen dat niet zullen begrijpen, omdat hij noch acteur, noch dichter, noch schilder was, maar hij had die innerlijke veerkracht, dat élan, dat men niet anders dan kunst kan noemen. Op een keer heeft hij me gezegd, dat hij in Parijs zijn droom ontmoet heeft. Ik was toen een beetje jaloers. Ik meende, dat hij een vrouw bedoelde. Misschien was dat ook zo, maar nu is er geen plaats meer voor kleinzielige gevoelens. Het doet er niet toe, of het een vrouw was of een fantasievoorstelling. Hij heeft deze droom echter in zijn hart bewaard en hij heeft mij geleerd hem naijverig te koesteren. Met deze droom bouwde hij bruggen, streed hij in de oorlog en sneuvelde hij. Later heb ik meer dan eens tegen mezelf gezegd, dat ook wanneer hij van een andere vrouw heeft gehouden, hij mij toch opgebeurd en geïnspireerd heeft. Hij heeft een mens van mij gemaakt. Wat zou er van mij geworden zijn, als hij niet een vonk van zijn grote vuur had nagelaten? Immers, een actrice en nog wel een kleine en zwakke zoals ik, heeft hulp nodig. Onlangs heb ik de biografie van Jermolowa gelezen. Zij had de kracht zelf anderen tot steun te zijn, maar in haar persoonlijk leven was zij ongelukkig. Ook bij het toneel kreeg zij vele bittere dingen te slikken, tot de grootste ondank toe, maar een dergelijk talent en een dergelijke zielskracht overwonnen alles. Zo is het met mij niet. Actrice zijn betekent niet alleen een uur van bewogen zijn, maar dat betekent tien, twintig, dertig jaar werken, goede en slechte rollen spelen, proberen een slecht stuk er door te slepen, lachen, ook wanneer er een steen op je hart ligt, zich aanpassen aan het spel van de anderen, het met de spelers kunnen vinden, zich onderwerpen aan de regisseur — de een maakt er iets bij, de ander vermijdt angstig iedere eigen vinding, een derde weet zelf niet wat hij wil, het geheel doet denken aan een fabriekshal, maar dan een, waar alles in de war is. Het is niet alleen een kwestie van inspiratie, maar ook van ambacht en dienst. En bij dat alles moet men geestdrift tonen, omdat het de toeschouwers onverschillig laat, wat er achter de coulissen gebeurt. Zij kijken en luisteren, zij willen lachen of huilen, zij zoeken die grote waarheid, waarvoor zij zelf geen woorden kunnen vinden. Indien ik nu na lange jaren van kwellingen in vier verschillende theaters, na mislukkingen en vertwijfeling, — kortom na alles wat onvermijdelijk tot ons lot hoort, zeg, dat ik gelukkig ben, dan is dat alleen, omdat ik van de kunst houd, erin geloof en zonder haar niet leven kan.

Denk niet, dat ik klaag over de regisseur of over het gezelschap. Momenteel is alles min of meer goed. Wij spelen de meest verschillende stukken. Kort geleden heb ik Larissa in „De bruid zonder bruidschat” gespeeld en dat is mij goed afgegaan. Het is jammer, dat we geen goed modern stuk hebben. Een jong toneelschrijver heeft ons de vorige herfst zijn stuk voorgelezen. Alles draaide daarin om de vraag, hoe men het beste tien weefgetouwen tegelijk kon bedienen. Vlak bij onze stad is een grote textielfabriek. Daar hebben we het stuk opgevoerd. De arbeidsters voelden zich beledigd. Zij zeiden, dat ze dat allemaal zonder ons ook wel geweten hadden. Er was in dat stuk werkelijk niet één levend mens, alleen maar gesprekken, net als op een productievergadering. Ik heb tegen die toneelschrijver gezegd, dat men het leven niet zo moest castreren, maar hij blafte me aan: ik was bij mijn tijd ten achter, ik voelde de geest van de Sowjet-maatschappij niet aan enzovoort. Hij heeft me niet kunnen overtuigen, — tragedies zijn er immers gebelevens, de strijd voor het nieuwe, de kloof tussen het ideaal en de vervulling daarvan, de liefde, de weerspanning van de natuur en de dood. Door dat alles kan men niet in één keer een streep zetten. We hebben een kolchozstuk gespeeld. Bij mijn vroegere hospita was toen juist een nicht op bezoek, brigadeleidster op een kolchoz, een prima meisje. Zij is naar de schouwburg geweest en bekende, dat ze bij de tweede acte in slaap gevallen was. Zij verontschuldigde zich door te zeggen, dat ze moe was geweest van de reis, maar later zei ze, dat ze bij de eerste acte alles al begrepen had — de ene groepleidster dacht juist en de andere niet en toen had ze het niet langer kunnen uithouden en was ze in slaap gevallen. Nee, er zullen nog echte Sowjetstukken geschreven worden, daarvan ben ik overtuigd, omdat de toeschouwers nu dikwijls meer inzicht tonen dan de toneelschrijvers.

Het publiek is hier ongewoon — wij hebben drie hogescholen en een grote metaalfabriek. Het is helemaal een levendige stad. In zekere zin is het hier beter dan in Moskou, — de mensen lezen meer en hebben de tijd over een boek na te denken. Naar de schouwburg gaan is voor hen geen ontspanning, maar een gebeurtenis. Nog lang nadien spreken zij over het stuk. Ik heb hier met velen vriendschap gesloten, zodat de stad mij niet vreemd is. Ik zie, hoe opmerkelijk er gewerkt wordt en hoeveel goede en begaafde mensen er zijn. Vroeger stond ik in zekere zin buiten alles, ik voelde me overal een vreemde, maar sedert ik mezelf uit de vier muren van de schouwburg heb losgemaakt, voel ik me ook in de schouwburg meer op mijn gemak. Ik heb begrepen, dat de toeschouwers ons dankbaar zijn en behoefte hebben aan ons werk. Vroeger verweet ik mezelf dikwijls, dat ik niet met het toneel gebroken had, met weemoed dacht ik aan de jaren, toen ik op de fabriek werkte en ik benijdde de mensen van andere beroepen, de ingenieurs of de dokters. Maar nu voel ik mezelf volwaardig: evenmin als men kan leven zonder dak en zonder

kleren, kan men leven zonder dromen. Je krijgt een kleur, als soms ernstige mensen, die helemaal niet sentimenteel zijn, je komen bedanken voor het toneelstuk. Zulke momenten schenken je kracht. Als ik nu lees, hoe Stalingrad opgebouwd wordt of hoe Wysjinski opkomt voor de vrede, voel ik mijzelf ook deelgenote van de gemeenschappelijke zaak en dat is een grote vreugde.

Van Natasja heb ik een kort briefje ontvangen. Geweldig, dat men haar naar Moskou overgeplaatst heeft. Het doet me plezier voor haar, voor jou en voor Dmitri Alexejewitsj. Ik was al met Natasja bevriend, toen ze nog een klein meisje was, maar ook toen voelde ik al, hoe een sterk karakter zij had. Het harmonische en directe in haar trok me aan. Ik heb niet erg begrepen, wat voor proeven men haar opgedragen heeft, zij schrijft uitdrukkingen, die ik niet ken. Maar het is duidelijk, dat ze succes heeft, en groot succes. Het is nu voor jou ook vrolijk. Het zat me dwars, als ik bedacht, hoe jij alleen woonde. Natasja zal zeker vaak bij je komen. En voor Dmitri Alexejewitsj is het ook een uitkomst. Je weet, dat ik verliefd op hem ben; als het niet belachelijk klonk, zou ik zeggen, dat hij een echte romanheld is. Hij meent, dat ik hem een goed hart toedraag, omdat ik dank zij hem met Serjozja kennis gemaakt heb. Maar hij boeit me ook door zijn goede hart, zijn bruisende energie, zijn vrolijkheid en die hartstochtelijke, sterke, mannelijke droefheid, die van tijd tot tijd in zijn woorden of zijn blik doorschemert. De overplaatsing van Natasja is in verband met zijn ziekte een waar geluk. Mijn wens is nu, dat ook Wasia naar Moskou overgeplaatst wordt. Hij zou er natuurlijk boos om zijn, hij is immers verliefd op dat Minsk van hem, maar toch zou ik dat willen, en voor Natasja, en voor hem. Ik weet wat een scheiding zeggen wil. Kort geleden las ik „De man, die lacht” over, daar vond ik de wonderbaarlijke woorden in: „Kon men maar zijn smart achter zich laten, zoals men een stad achter zich kan laten . . .”

Schrijf me eens over je kleinzoon, haalt hij nog altijd kattenkwaad uit, net als vroeger? Je hebt me de kleine Moesia uitstekend beschreven, ik zie haar levend voor me, en nu zou ik ook Wasia nog nader willen leren kennen.

Hoewel je schrijft, dat jij je goed voelt, vrees ik, dat jij jezelf niet in acht neemt en je oververmoeit. Dat moet je niet doen! Je moet eraan denken, hoe je leerlingen en verwanten je nodig hebben en dan spreek ik nog niet eens over mezelf. — Jij bent mijn enige vriendin. Aan wie zou ik een dergelijke brief kunnen schrijven? Aan niemand immers! Serjozja leek op jou en niet alleen uiterlijk. Dikwijls zei hij dingen, die ik later ook van jou hoorde. Ik heb nog nooit gezien, dat moeder en zoon zo op elkaar leken. Toen ik nog in Moskou was, weerhield het leeftijdsverschil mij. Ik heb je wel nooit oud gevonden, maar toen dacht ik aan je, als aan een oudere, — maar nu doe ik ook dat niet meer, waarschijnlijk omdat ik veel heb moeten doormaken en de mensen beter heb leren

kennen. Je moet niet schrijven, dat ik nodig iemand moet hebben om van te houden. Ik heb het geprobeerd, ik heb mezelf wijsgemaakt, dat ik van iemand hield. Ik ken nu niet alleen de voorkant, maar ook de keerzijde, zowel van anderen, als van mijzelf. Ik spreek de waarheid, als ik zeg, dat ik je jong, geestdriftig en mooi vind. Men schijnt hier van plan te zijn „De schaapsbron” op de planken te brengen. Ik zal de rol van Laurencia moeten spelen. Ik heb het stuk doorgelezen en als het opgevoerd wordt, zal ik bij het instuderen van mijn rol aan jou denken.

Bij ons is de lente begonnen. De viooltjes bloeien, het stadspark is vol verliefde paartjes en er hangt een zekere onrust in de lucht. Ik voel me zo gelukkig, dat ik Serjozja ontmoet heb, dat ik deel heb aan jouw vriendschap, dat ik de kunst dien, je kunt je niet voorstellen, hoe gelukkig! Ik bezit een droom, een grote droom! Dat is alles, mijn lieve vriendin. Neem jezelf in acht!

Je Walja.”

43

Het was een vroege lente: half April plantte Natasja jonge eiken uit en zette eikels. Zij wist, dat haar een bewogen zomer te wachten stond: zouden haar waarnemingen betreffende bepaalde variëteiten van de eik, die beter dan de andere gebrek aan neerslag konden verdragen, zich bevestigen? Sjebarsjin had gezegd: „Het ziet er naar uit, dat alles klopt, maar we moeten alles nog een keer controleren.”

Wanneer Natasja met haar werk klaar was, ging zij de tuin in. Gewoonlijk keek zij alleen naar die gewassen, die haar interesseerden, maar nu verheugde zij zich over de teergroene toppen van de populieren, die nog vol vertrouwen waren en die nog geen storm of hitte hadden meegemaakt. Prachtig was de lente in Moskou! Niemand haastte haar. Men liet de natuur haar meisjestijd doorleven: zonder zich te haasten vormde de aalbes haar knoppen, schuchter bloeide het roze longenkruid. Misschien is alles me zo lief, omdat ik hier geboren en getogen ben. Op zulke voorjaarsdagen ging ik met mama naar Istra. Op de Gogolboulevard blokte ik voor mijn examens. Ik moest over het feodalisme lezen, maar hier was het lente, alles bloeide, Lida vertelde, hoe zij en Grisja elkaar in het park van Izmailowo gekust hadden... Ik herinner me nog, dat het regende — doorzichtige druppels, blaasjes op de plassen, de eerste donderslagen, ik rende doornat naar huis en besloot dadelijk: ik ga naar Minsk en zeg Wasia, dat men mij gestuurd heeft, wat er ook van moge komen...

Maar waar denk ik toch aan? Overmorgen komt Wasia immers!...

Plotseling begon ze op het pad een rondedans te maken. De oude tuinman Jegor Iljitsj kwam haar tegen. Onthutst zei Natasja:

— Wat een weertje! Men zou niet geloven, dat het April is. En wat een warme nachten . . .

Jegor Iljitsj snoof de lucht op en keek wantrouwend rond:

— Er zal nog wel nachtvorst komen, Natalja Dmitriëwna, het is bedriegelijk weer.

Natasja zat op een bankje en maakte zichzelf verwijten: wat zal hij nu wel van me denken? Een wetenschappelijke werkster en ze gedraagt zich als een klein meisje. Voor mijn part denkt hij er het zijne van . . . Hoofdzak is, dat Wasia komt! Eergisteren zou ik daar zelfs niet van gedroomd hebben . . . Het is moeilijk zonder hem, erg moeilijk! Dat zal ik hem natuurlijk onder geen voorwaarde zeggen. Mijn eigenliefde staat dat niet toe, maar hij zal het zelf wel merken. Ik heb niet zo geleerd mijn gevoelens te verbergen, ik begrijp, dat het soms moet, maar het wil me nooit lukken. Toen ik vanmorgen bij Nina Georgiëwna aanliep om haar het telegram te tonen, raadde ze dadelijk: „Komt Wasia?” Verdriet laat zich gemakkelijker verbergen. Toen ik dacht, dat Wasia gevallen was, heb ik dat tegen niemand gezegd, integendeel ik beweerde, dat hij nog leefde en terug zou komen. Het is waar, dat Nina Georgiëwna later tegen me zei, dat ze wel gezien had, hoe ik leed. Voor haar kan men trouwens niets verborgen houden: het lijkt, of ze het niet ziet, maar zij merkt alles op . . . Vandaag zei ze tegen me: „Jouw geluk maakt me jonger.” Maar ben ik werkelijk gelukkig? . . .

Ik heb interessant werk, dat is waar. Ik had ook op een sowchoz kunnen zitten, zo'n uitblinker ben ik tenslotte ook niet. Ik heb bijzonder geboft, dat Sjebarsjin mij al op de universiteit opgemerkt heeft. Hij heeft mij letterlijk de ogen geopend. Men heeft mij nu belangrijk werk opgedragen. Ik weet niet, of ik het zal klaarspelen. Misschien heb ik in mijn enthousiasme voorbarige conclusies getrokken. Nikitin heeft direct vanaf het begin gezegd, dat het toeval was. Natuurlijk is het oordeel van Nikitin geen maatstaf, maar ook Mamonow staat er kritisch tegenover. Het spijt hem zeker, dat men mij naar Moskou overgeplaatst heeft. Het is goed, dat ik nu bij papa ben, dan kan ik een beetje op hem passen. Hij moet zelf nodig onder behandeling van een dokter, maar hij luistert niet naar me en zegt, dat hij zelf dokter is en dat ik niets van medische dingen afweet. Zeker, ik weet er ook niets van, ik zie alleen, dat hij zich overwerkt. De kleine Wasia verwent hij teveel. De jongen heeft louter tieners, het is een drommelse kwajongen, hij haalt kattenkwaad uit, stookt anderen op en gisteren heeft de onderwijzeres zich weer beklagd. Wat moet er van hem worden? Hij luistert alleen naar zijn vader. Wasia komt waarschijnlijk voor één dag, hoogstens voor twee. Hij kan zich niet van Minsk losmaken. Ik zou daar wel heen kunnen gaan, maar nu kan het niet: men heeft mij verantwoordelijk werk toevertrouwd. Hier is alles

ingericht voor laboratoriumwaarnemingen en ik kan af en toe het proefstation in Saratow bezoeken. Dat betekent, dat de scheiding zal voortduren. En ik word ouder, ik ben nu de dertig al gepasseerd. Het is verschrikkelijk dat te bedenken...

Ja, het ziet er allemaal tamelijk droevig uit. Maar toch ben ik om een of andere reden blij. Fijn, dat het lente is en dat de vinken slaan... Ik weet niet, hoe het komt, maar ik voel me blij.

Toen men Wasia vertelde, dat hij naar Moskou ontboden was, verheugde hij zich. Hij had nog nooit zo naar Natasja verlangd als de laatste maanden. Ben ik dan behekst? Ik zit tot over mijn oren in het werk, ik kom 's nachts doodmoe thuis, maar in slaap komen kan ik niet, ik moet voortdurend aan Natasja denken. Geweldig, dat men mij ontboden heeft! Ik had er immers niet op gerekend haar voor Juli te zien...

Een uur later greep hij naar zijn hoofd: vreselijk, er werd nu juist onder hoogspanning gewerkt en Nabokow kon het niet alleen klaarspelen...

Wasia voelde, hoezeer hij met Minsk verbonden was: hier had hij de liefde, de oorlog en de arbeidsvreugde leren kennen. In het project voor deze stad had hij zijn droom gelegd, die hem tijdens de gevechten voor ogen gezweefd had, toen hij met de partizanen door de wilde bossen van Witrusland trok. Hij had tegen zichzelf gezegd: misschien kan ik over een jaar, wanneer het belangrijkste achter de rug is naar Moskou verhuizen en aan iets anders beginnen, maar nu kan ik er zelfs geen week tussenuit...

Hij had Natasja getelegrafeerd, dat hij met de sneltrein kwam, maar plotseling maakte de onrust zich van hem meester en hij besloot te vliegen. In het vliegtuig giste hij, waarom men hem ontboden had. Misschien had het aanvullende project geen goedkeuring gevonden. Of misschien was er een of andere bespreking. Als het maar niet lang duurde! Ik ben bang, dat Nabokow het niet klaarspeelt. Het ontbreekt hem niet aan hersenen, maar hij is lui als geen ander. Hij moet iedere dag opgepord worden.

Het was een trieste dag. In Minsk motregende het. Het vliegtuig zocht het hoger op en sneed door de wolken heen. Het zonlicht deed Wasia met zijn ogen knipperen. Hij had het gevoel, dat Natasja naast hem zat. Hij dacht niet meer aan Nabokow, noch aan de bespreking.

Natasja verwachtte hem de volgende dag en toen zij de deur open deed, gaf zij een schreeuw van verbazing. Hij omhelsde haar zwijgend en net als in het vliegtuig knipperde hij met zijn ogen.

— Waarom hebben ze je ontboden?

Hij antwoordde verlegen en tegelijk driest, alsof hij van plan was haar voor het eerst zijn liefde te verklaren:

— Jij hebt me ontboden.

Een vroegere collega van Wasia, de architect Kolesnikow, belde op en zei, dat hij aan wilde komen: hij zat met een dringende zaak.

Wasia vroeg lachend aan Natasja:

— Wat vind jij, kan ik nu over zakelijke aangelegenheden een gesprek voeren?

— Zeker. Alleen je ogen kijken niet erg zakelijk.

Kolesnikow meesmulde geheimzinnig en vroeg, hoe het werk in Minsk verliep, wat er voor nieuws gebouwd werd en gooide er tenslotte uit:

— Ik feliciteer je! Men wil je verantwoordelijk werk geven en niet ergens ver weg, maar hier in Moskou. Wolkenkrabbers... Ilmentsew, ja en ook anderen hebben je altijd achteruitgezet, maar één van de leidende kameraden begon zich ervoor te interesseren, hoe de opbouw van Minsk verliep. Er werden tekeningen en foto's opgevraagd. Kortom, men was vol lof over jou... Ilmentsew verklaart nu: „Het is waanzin, dat Wlachow in de provincie verzuurt! Hij is een van onze vooraanstaande architecten. Men moet hem dadelijk laten komen.” Nu, en je weet hoe het in zo'n geval gaat. Heb je „Sowjet-kunst” gezien? Er staat een groot artikel over jou in. Zeg niet tegen Ilmentsew, dat ik het je verteld heb, maar morgen zal hij je twee bouwwerken ter keuze voorleggen. Begrijp je, welk een geluk dat is? Hier zijn immers aller ogen gericht op wat je bouwt. Waarom ben je niet blij? Je bent zeker moe van de reis? Rust maar wat uit. Ik kwam maar voor een ogenblikje om je voor te bereiden. Om acht uur heb ik een vergadering...

Terwijl Kolesnikow aan het woord was, had Natasja naar Wasia zitten kijken. Zij glimlachte verstolen. Wat lijkt hij op Serjozja, dacht Natasja. Nina Georgiëwna had dat al dikwijls gezegd, maar ik vond dat vroeger niet. Hij is mager geworden. Maar daar komt het niet door... Hij heeft de gezichtsuitdrukking van Serjozja, die glimlachte net zo. Een vreemde glimlach, net of hij niet luistert naar wat er tegen hem gezegd wordt en in gedachten verzonken is...

Kolesnikow verdween en was in zijn hart verontwaardigd over Wasia. Natasja omarmde haar man en zei zacht:

— Ik heb een verzoek aan je. Overmorgen ben ik jarig. Weet je nog, dat je in 1940 bij ons was? Toen werd ik twintig en papa voorspelde ons allemaal de toekomst... Blijf twee dagen, goed?

— Ik blijf een week. Dat heb ik bij mijn vertrek zo afgesproken. Nabokow vervangt me... Natasjenka, over een jaar zullen we bij elkaar zijn. In het vliegtuig heb ik er over nagedacht. Je weet niet, hoeveel ik aan je denk! Voortdurend... Wat is dat een geluk!...

Het schoot Natasja te binnen, dat ze gisteren, toen zij op die bank zat, had pogen te doorgronden, of zij gelukkig was, en tot haar eigen verwondering vroeg zij:

— Wasia, waarin bestaat het geluk?...

— Ik weet het niet... Misschien zit het helemaal niet in het geluk. Er moet ook verdriet zijn, het moet nacht worden en we moeten voelen, wat verliezen zijn. Nooit zal ik Awanesian vergeten! Toen zijn Natasja

niet van een verkenningstocht terugkeerde... Men kan helemaal niets vergeten. Het geluk schuilt waarschijnlijk in de gehele kluwen, in de wijze waarop alles verweven is, terwijl het mes het hart kerft... Het is zo'n marteling, hartstocht met een lineaal te controleren! Maar zonder dat gaat het niet... Ik kan me niet in woorden uiten, Natasja, maar ik zal bouwen...

Sjebarsjin ging helemaal op in het vraagstuk van de bebossing van het Oezboj-dal. Begin April kwam hij uit Toerkmenië terug. Daar veranderen wij werkelijk de natuur! Morgen zal de woestijn bloeien. Men moest met het meest dringende beginnen: honderden hectaren waren reeds beplant met saksaoel. Deze zal het kanaal tegen zand vrijwaren. Nu komt het erop aan boomsoorten uit te zoeken voor de bosgordels...

Onverwacht werd er opgebeld: er werd een delegatie naar Italië gestuurd en men verzocht hem mee te gaan.

Grijnzend zei hij tegen Ljolja:

— Ik ben net als een radiotoestel: een lezing over de internationale toestand, je draait verder — een gesprek over beschermende bosgordels, je draait weer verder — Kozlowski zingt „Waarheen, waarheen zijt gij gevloden...” Overmorgen vlieg ik naar Rome.

Vier dagen tevoren had hij nog tegen Natasja gezegd: „In het gebied van Woronezj komen veel interessante variëteiten van de eik voor...” En nu ging hij naar een klein stadje in de buurt van Rome. Hij dacht geprikkeld: waar moet ik over spreken? Ik benijd zulke mensen als Dimitenko: maak hem midden in de nacht wakker en hij zal dadelijk beginnen te spreken, onverschillig waarover — over de kardinaalsmuts, electrisch lassen of over de haaien van Wall Street. Maar ik wen er niet aan, iedere keer maak ik me zenuwachtig als een schooljongen.

De weg loopt omhoog. Rondom wijngaarden. Hier en daar zwarte cypressen. De ruïnen van de Vesta-tempel. De marmeren godin glimlacht beschaamd. De bergen in de verte zijn nauwelijks zichtbaar: blauw en nevelig. De avond valt. Rijen lichtjes schitteren. Een ongewone stilte en droefheid omvangt alles.

Wat zou Ljolja nu doen? Hij probeert zich haar voor de geest te halen, maar het lukt niet: Ljolja is treurig en nevelig, net als de avondschemering. Zou Nikolajewski naar Kazandzjik gegaan zijn?...

Werkelijk, ik weet niet, waar ik op de vergadering over moet spreken... Mijn hart doet weer pijn. Het zou ongelukkig uitkomen, als ik nu ziek werd...

Het plein zag zwart van de mensen. In het stadje woonden wijnboeren en zij waren ook als boeren gekleed. Het rook er naar olijfolie, teer en goedkope tabak. Vanuit de aangrenzende straten klonk lawaai van kinderen. Karren piepten en ezels balkten.

Sjebarsjin sprak over de bouwwerken, over de kanalen, die het aanzicht van de aarde veranderden. Hij zei, dat de Russen sedert lang liefde voor Italië koesterden en in zijn volk geloofden. De Amerikanen probeerden vergeefs vijandschap te zaaien: de eenvoudige mensen begrepen elkaar en hadden behoefte aan vrede.

Men applaudisseerde zo stormachtig, dat hij begon te lachen: dat was nog eens temperament! Zo iets zag je in het Noorden niet . . .

Na hem sprak een gebruide boer met grijs haar, de burgemeester van het stadje. Hij zei, dat Italië naar een eigen weg zocht, de boeren beploegden het braakliggende land van de grootgrondbezitters, in de steden staakte men en allen verlangden naar geluk. Het was goed, dat er een Sowjet-afgevaardigde gekomen was. Men zou nog lang aan deze avond denken en er de kinderen en kleinkinderen van vertellen. Een geleerde, die de hele wereld kende, was bereid geweest dit stadje te bezoeken. Zo stonden de Russen tegenover eenvoudige mensen. Hier hield men van Rusland. Sjebarsjin moest aan Stalin zeggen, dat iedereen gekomen was om zijn zeventigste verjaardag te vieren; zelfs Pietro Luigi, die toen tweeënnegentig was. Men had Stalin een vaatje wijn uit deze streek gestuurd — de lichte witte wijn uit het Albanogebirge. Stalin zou wel betere wijnen hebben, maar ze hadden hem dit vaatje met heel hun hart gestuurd. De vorige week had men hier de oproep voor een vredespact ondertekend. Allen hadden hem ondertekend, alleen Rossi had het niet willen doen en dat was niet te verwonderen — onder de Duce had hij er goed van geleefd en een hotel en een bioscoop gekocht. De mensen hier waren echter tot meer in staat dan alleen oproepen ondertekenen. Toen Scelba de vorige lente zijn gendarmes stuurde, waren ze allen op dit plein bijeengekomen en hadden geroepen: „Weg met de oorlog! . . .” Die schurken hadden Beppo vermoord. Hij was pas negentien jaar. Maar Sjebarsjin kon tegen de Russen zeggen, dat de bewoners van deze stad zich niet hadden laten intimideren. Als het moest, zouden ze hun leven geven als Beppo, maar zij zouden nooit tegen de Sowjet-Unie vechten.

Na de vergadering bracht men Sjebarsjin naar het gemeentehuis. Op lange tafels stonden flessen met wijn. Vrouwen brachten hun kinderen naar de Russische gast.

— Ik heb er zes. De oudste werkt in de wijngaard, maar dit is de jongste, zij is drie jaar oud. Ze heet Bice . . .

De ogen van het kleine meisje waren zwart en warm gelijk de nacht in Rome.

— Heb jij veel kinderen? — vroeg de moeder van Bice.

Sjebarsjin liet een foto van Koeksa zien.

— Je kleinkind?

— Nee, mijn zoon.

Allen lachten goedmoedig.

Toen Sjebarsjin op het punt stond te vertrekken, kwam een rijzige vrouw op hem toe. Er liepen zilveren strepen door haar zwarte haar. Haar door de zon verbrande gezicht droeg nog de sporen van haar vroegere schoonheid. Zij zei zacht:

— Ik ben de moeder van Beppo. Ze hebben hem vermoord en daarmee hebben ze mij een stuk uit het hart gesneden. Hoe zou ik Beppo kunnen vergeten? Maar als ze hier nog een keer heenkomen, zal ik de eerste zijn, die naar het plein gaat. Ik zal met hen afrekenen voor mijn jongen . . ."

Zij verdween in de duisternis.

In Sjebarsjins auto stond een mand met wijnflessen. De burgemeester zei:

— Dat is voor uw vrouw. Zij moet absoluut eens proeven, wat wij hier voor wijn hebben . . .

De weg is bochtig. Het is nacht. Zijn dat lichten of sterren? . . . Sjebarsjin denkt aan het kleine stadje, waar het lot hem heengeleid heeft. Ik heb het gevoel, of ik deze mensen allang ken, zo eenvoudig en hartelijk zijn ze. Ik ben pas twee dagen in Italië, maar ik heb al veel moois gezien: de fresco's van Raffaël, de Pincio, standbeelden, fontein, „de heilige stenen van Europa", waarvan Alexander Herzen geschreven heeft, maar het allermooiste is het volk. In Stockholm, in Warszawa en in Berlijn heb ik met de initiatiefnemers van de beweging gesproken. Daar waren geleerden, mannen uit het openbare leven en schrijvers. Ik vroeg mezelf dikwijls af: geef ik me niet over aan een illusie? Misschien houd ik de gedachten en gevoelens van vooraanstaande mensen voor de stem van de miljoenen? . . . Nu was ik in een stadje, waar ik voordien zelfs niet van gehoord had, dat het bestond. Boeren, handwerkers, een leraar en een telegrafiste hebben met me gesproken — de eenvoudigste mensen, die er zijn. Ik ben ervan overtuigd, dat zij niet aan de oorlog zullen deelnemen, niet één . . . Koeksa zal eens ergens Bice ontmoeten, zij zullen elkaar de hand reiken en lachen bij de gedachte, dat hun vaders de vrede moesten verdedigen . . . Voor de vrede is Beppo gestorven, voor de vrede is Ljolja's broer bij Kertsj gevallen en professor Lobow in Leningrad gestorven en zijn miljoenen prachtige mensen tegronde gegaan. En hoeveel smart, lijden en bloed nog! Ja, nu is de vrede een idee, een strijd, maar morgen zal hij lucht zijn, menselijke warmte en leven.

Hij keerde laat naar zijn hotel terug, hij ontkleedde zich dadelijk en deed het licht uit. Toen kreeg hij een aanval. Met moeite richtte hij zich op. Lang zocht hij met zijn hand naar de medicijn. Een ondragelijke zwaarte drukte op zijn borst. Hij wilde ademhalen, maar het ging niet.

Hij had een gevoel, of hij doodging.

Toen voelde hij wat verlichting. De stekende pijn werd dof en zeurderig als van een wond. Hij lag halfopgericht met het kussen onder zijn rug.

Een grote vreemde kamer, een bronzen beeld, een kamerscherm en bont behang... Vijf uur. In Moskou zeven uur. Koeksa wordt nu wakker... Koeksa vroeg me: „Vlieg je weer naar Berlijn?...“ De ruïnen van Berlijn hadden iets neerdrukkends, maar hier zijn de ruïnen prachtig. De tijd luistert ook de dood op... In de „Daily Worker“ las ik, dat Dumas tijdens zijn werk gestorven was. Dat is geluk. Hij heeft het verdiend. Vreemd, ik heb in totaal maar eenmaal met hem gesproken en toch denk ik aan hem, als aan iemand, die me na staat... Nikolajewski kan niet tegen de hitte, hij heeft asthma, in Kazandzjik is het misschien al heet... Een prachtig gezicht had Beppo's moeder, zacht en toch streng. Ik heb in de streek van Orjol een kolchozboerin gezien, die op haar leek. Ook zij had groot verdriet... De Italianen zijn een goed volk en ze vechten verbeteren...

Hij probeerde in te slapen, maar de slaap wilde niet komen. Toen nam hij een boek. Het was een deeltje van Dante. Hij las een paar bladzijden en verviel toen in gepeins. Wat heeft de strijd tussen de Guelphen en Ghibellijnen ons nog te zeggen, wat gaan ons Hendrik VII en de deugden van de theologen aan? Dat is allemaal versteend, verbleekt en raakt niemand meer. Maar de verzen ontroeren ons tot op de dag van vandaag...

O liefde, die de zon en sterren doet bewegen...

Ik weet niet, hoe het kwam, dat ik Ljolja ontmoette! Een wonder was het. Ja, en het hele leven is een wonder. Ik houd van Ljolja tot jaloerswordens toe, tot in het waanzinnige toe, tot stomheid toe — ik zou het in woorden willen uitdrukken, maar ik kan het niet...

Zie, het is al morgen...

Het raam zag uit op de binnenplaats. Aan de overzijde stond een oud, zwartberookt huis. Een vrouw schudde de dekens buiten het raam uit. Voor een ander raam was een klein meisje te zien. Zij keek nieuwsgierig naar Sjebarsjin. Hij glimlachte en zwaaide haar toe. Het meisje glimlachte ook en kroop verlegen weg. De lucht was warm, maar fris. Sjebarsjin dacht verheugd: ik leef! Vandaag een ontmoeting met geleerden. Zaterdag een grote meeting. Ik moet erover denken, wat ik zal zeggen. De zesentwintigste vliegen we terug. Dat wil zeggen, dat ik dadelijk na mijn vrije dagen naar Toerkmenië kan gaan. Over een week zal ik Ljolja zien...

Maria Michailowna ging een pop kopen voor Sjoera's dochtertje en ze mompelde bij zichzelf:

— Ze hebben het over successen en nog eens successen, maar een leuke pop voor het kind kan men niet krijgen. Wat een monsters, daar zou het meisje bang van worden...

Olja had gezegd, dat zij na school naar Maroesia Danilewskaja zou gaan: zij bezocht haar dikwijls, haar vader had Minajew erom verzocht.

Minajew was alleen thuis. Hij zou juist aan het werk gaan, toen hem te binnen schoot, dat hij Osip niet geantwoord had en hij las diens brief nog een keer door. Osip schreef:

„Het is heerlijk, dat je weer helemaal beter bent, ik heb over je ingezeten. Ze zullen je zeker twee maanden verlof geven en dan kun je met Olja naar de Kaukasus of naar de Krym gaan. Ik kan me indenken, dat je in Korea heel wat gezien en beleefd hebt, een ware roman! Je moet er over schrijven.

Van de Amerikanen had ik niet anders verwacht. Bijna iedere dag krijg ik een of andere laagheid van hen onder ogen. Nu hebben ze een tankdivisie „voor bijzondere doeleinden” naar West-Berlijn gestuurd. Eergisteren heeft men een spion gearresteerd, die het vliegveld fotografeerde. Natuurlijk was de Amerikaanse commandant verontwaardigd: hoe kon men een amateur-fotograaf zo beledigen! Aan de demarcatielijn ligt het stadje Oberwald. Daar heeft Hitleriaan Rosen onlangs een vergadering belegd en uitgeroepen: „Eisenhower heeft beloofd ons Breslau en Koningsbergen terug te geven.” Vele Duitsers hadden gehoopt, dat de besprekingen in Parijs iets zouden opleveren, maar zij hebben nu alle hoop laten varen.

Schrijf me, hoe het jou en Olja gaat en wat er in Moskou plaats vindt. In Maart waren hier toneelspelers uit Moskou en zij hebben twee stukken opgevoerd. Overigens leven we hier, als in een winterkamp aan de Noordpool. Ik droom van verlof. Een vriendin van Raja heeft me uitgenodigd. Ze woont met haar man in de buurt van Brjansk, bij een fabriek voor geprefabriceerde huizen. Wanneer het doorgaat, kom ik in Kiëw aan. Worobjow heeft me geschreven, dat de Kresjtsjatiek spoedig klaar is... Ik brand van nieuwsgierigheid om te zien, hoe het er uitziet.

Met een stevige omarming.”

Minajew antwoordde:

„Bij ons is alles in orde. Olja heeft het druk met haar school. Moeke had gisteren verdriet: het deeg wilde niet rijzen. Nog twee weken scheiden ons van de feestdagen en Moskou is in zijn nopjes. Wij wonen in een stadswijk, waaraan nog gebouwd wordt. Onlangs zijn de eerste grote huizenblokken voor gebruik gereed gekomen, zodat het overal in het

rond feest is. Het is prachtig weer en in de plantsoenen worden bloemen geplant. De vierde pagina van de kranten ziet er nog net als vroeger somber uit en doet bij lange na nog niet aan bloembedden denken, maar ik heb gemerkt, dat men deze nu met iets minder aandacht leest dan in de winter en dat is een goed teken. Wanneer men bij ons de vierde pagina zal lezen na de eerste drie, dan zal men kunnen zeggen, dat de vrede gezegevierd heeft.

Ik moet je nu nog een misdadige aanslag bekennen: ik schrijf waarlijk een echte roman, bijna de helft staat al op papier. Je bent de eerste wie ik het zeg. Zelfs Olja weet er niets van. Jou onthul ik het geheim, omdat je een van de hoofdfiguren van mijn roman bent. Ik schrijf niet over Korea en niet over Amerika, maar over de kleine koergan. Ik geloof, dat daar de beslissing gevallen is: als de Amerikanen het niet wagen de oorlog te beginnen, dan alleen, omdat er een Stalingrad geweest is. Ik zou willen vertellen van de vrienden, die gevallen zijn: van Zaroebin, Sjapowalow, Lina, Maharadze, Brodski, Boetenko en van hen, die in leven gebleven zijn: Worobjow, Kranz, Leonidze, Polisjtsjoek en jou natuurlijk. Wees niet boos, als je wordt uitgebeeld zonder historische gezegden, zonder „vuur in de ogen” en zelfs ongeschoren. Wanneer ik het boek geschreven heb, zal ik mij met opgeruimd hart aan mijn eigenlijke bestemming kunnen wijden en wel aan het tot stand brengen van handelsverdragen, zoals dat een rechtskundig adviseur van de staat past.

Ik feliciteer je met de eerste Mei en hoop, dat je spoedig verlof zult krijgen. Als je vanuit Berlijn naar Brjansk komt via Kiëw, dan moet je op de terugweg beslist over Moskou reizen. Dat zal je politieke gezichtskring ten goede komen en het zal zowel Olja als mij plezier doen. Bovendien kan ik je dan eindelijk eens aan moeke laten zien. Ik heb haar dikwijls over jou verteld, maar zij staat altijd een beetje wantrouwend tegenover mijn woorden en ik begin te geloven, dat zij eraan twijfelt, of jij wel werkelijk bestaat. Kom dus inderdaad, en hou je taai!”

Karl Brenner of, zoals men hem in Niederwald bleef noemen, „rode Karl”, verzocht majoor Alper bij hem op een familiefeest te komen:

— Ik heb besloten de doop van mijn dochttertje te vieren. Burgemeester Schulz zal komen en verder dokter Müller en professor Weissmann. Zij allen verzoeken u te komen. U hebt mijn Anna geholpen uit Oberwald te ontkomen. Als u er niet was geweest, zou ik geen dochttertje gehad hebben.

Er waren veel gasten. Anna straalde van geluk en voorzag allen van koffie, likeur en zelfgebakken koek.

Karl zei:

— De Amerikaan Smeadle wilde me te gronde richten. Dat is geen toeval. Iedereen weet, wat ze nu in Oberwald uithalen. Zij willen Duits-

land te gronde richten. Maar de Russische majoor hier heeft me geholpen om met mijn Anna samen te komen. Ik heb aan het Oostfront gevochten en ik weet hoeveel leed ons leger de Russen berokkend heeft. Maar de Russen hebben een groot hart... Van de internationale politiek weet ik niet veel af. Het is voor mij eenvoudiger de ingewikkeldste bloemen uit ivoor te snijden dan te begrijpen, waarop de verschillende diplomaten het aansturen, maar zoveel begrijp ik wel, dat de Russen ons geluk beogen. Zij willen dat Oost- en West-Duitsland weer één worden, net als ik met mijn Anna weer verenigd ben. En dat zal zeker gebeuren. Dan zal mijn dochttertje niet dat verdriet ondervinden, dat wij ondervonden hebben. Ik stel voor te drinken op de gezondheid van de Sowjet-majoor en van het gehele Sowjet-volk!

Anna bracht haar dochttertje. Het meisje glimlachte en stak haar handjes uit naar de bonte lintjes op Osip's borst.

Osip herinnerde zich: zo had Raja ook de kleine Alja erbij gehaald. Er waren veel gasten geweest: Jasjtsjenko, Walja, Galotsjka en Boris. Mama was bezorgd geweest, dat het meisje kou zou vatten. Ze hadden champagne gedronken: op het geluk... Vreselijk te bedenken, wat ze de kleine Alja aangedaan hadden! Maar dat mocht men niet vergeten... Dat had hij juist gezegd: zijn dochttertje zou het beter gaan. Hoe de Amerikanen ook te keer zouden gaan, het zou hun toch niet lukken hun plannen uit te voeren: de mensen wilden bruiloften, kinderen en vrede.

Hij zat nog een ogenblik aan de feesttafel en ging toen naar huis. Luitenant Kroeglikow stond op hem te wachten:

— Men heeft een Amerikaan gearresteerd. Hij was van de weg afgebogen in de richting van Schneewald. Daar heeft hij het luchtafweergeschut gefotografeerd. Volgens het papier, dat hij liet zien, is hij correspondent van het agentschap „Pax”. Een visum heeft hij natuurlijk niet en hij gedraagt zich buitengewoon onbeschaamd.

— We zullen het aan de generaal voorleggen. Er zijn bij hen iets te veel amateur-fotografen...

Hij keek peinzend. Zou de oorlog wellicht onontkoombaar zijn? Ze worden immers met de dag brutaler... Galotsjka heeft geschreven, dat zij een kind verwacht. Ze voelt zich natuurlijk wat bevreesd: het is niet de meest ideale leeftijd. Maar zij en haar man wilden het zo graag. Ik begrijp hen — met kinderen is het leven vrolijker. Zou er werkelijk weer oorlog komen?... Nee, ze zullen het niet wagen!...

's Avonds kwam de brief van Minajew. Osip las en glimlachte. Minajew gaat een roman schrijven... Als hij vertelt, ziet alles er anders uit, hij maakt er eigenlijk niets bij, maar het wordt veel interessanter dan het in werkelijkheid is. Over mij kon hij alleen beter niet schrijven, ik ben immers geen belangwekkende figuur. Met hem is dat wat anders, of met Kranz, of met Zaroebin! Over hen zou men een ware roman kunnen

schrijven. Van de kleine koergan zou ik wel eens willen lezen! . . .

Het is waar, dat alles in die oorlogsjaren beslist is. Dat heb ik ook gedacht, ik wist het alleen niet te formuleren . . . Ergens in de buurt van Rzew ligt het graf van Raja. Zij hield van dansen, ze verweet me, dat ik niets van muziek begreep, en ze maakte zich er druk over, of een blauwe jurk haar zou staan. Zij had ongewone ogen met lange, lange wimpers . . . Wie had kunnen denken, dat zij scherpschutter zou worden? . . . Dat de Amerikanen nog niet begonnen zijn, komt alleen omdat zij bang zijn. Zo gek als ze zijn, begrijpen ze toch wel, dat ieder meisje bij ons zal doen, wat Raja gedaan heeft. Alja heeft ze niet gered. Maar misschien heeft ze het kind gered, dat Galotsjka verwacht en de kinderen van Worobjow en het dochttertje van Karl? . . .

Hij haalde een foto uit zijn zak en keek er lang naar. Raja glimlachte teder. Zwaar, grijs en onbeweeglijk zat hij aan zijn bureau en in hem was droefheid, rust en menselijke hoop.

46

Het leven van Wera en Kranz verliep stormachtig. Zij waren jaloers op elkaar, verborgen hun twijfel voor elkaar, verzoenden zich luidruchtig en zwoeren elkander hartstochtelijke eden.

De winter brachten zij door in Penza. Wera nam Kranz mee naar haar moeder. Antonina Platonowna was verrukt van haar schoonzoon en toen hij weg was, vroeg ze haar dochter:

— Waar heb je die vandaan?

— Staat hij je niet aan?

— Hoe dat zo? . . . Hij bevalt me . . . Hij past bij je. Jullie zijn beiden . . .

Lang zocht ze naar een woord en zei tenslotte:

— Zulke wildebrassen.

Bij het begin van het nieuwe schooljaar was Wera naar de fabriek verhuisd. De directeur van de school was een opgeblazen leeghoofd. Hij kon de nieuwe onderwijzeres van begin af aan niet zetten: zo'n trotse. Hij zat haar in allerlei kleinigheden dwars en maakte in het bijzijn van de andere onderwijzers beledigende opmerkingen over haar.

Onder de arbeiders waren velen toevallig hier terechtgekomen, lieden, die van het ene werk naar het andere zwierven. Hun kinderen veranderden dikwijls van school en verzuimden nu en dan een maand en zelfs wel een kwartaal. Er waren ouders, die hun kinderen naar de markt stuurden om textielstoffen te verkopen. Na Pestroesjkino raakte Wera eerst van streek. Daarna begreep ze, dat ze er alleen met lesgeven niet kwam. Ze liet de leerlingen bij zich komen en voerde lange gesprekken

met hen. Soms, wanneer zij alleen was, hilde zij, maar tegen Kranz zei zij, dat alles goed ging: zij vond het vernederend zich te beklagen. En zonder dat had hij ook al genoeg zorgen...

Kranz moest inderdaad vele onaangenaamheden over zich heen laten gaan. De vorige zomer was hij een week naar zijn zuster geweest, die in het district Soemy woonde. Daar had hij op een kolchoz koksagyz gezien en hij had er zich dadelijk voor geïnteresseerd: zo op het oog leek het een gewone paardebloem, maar uit de wortels werd caoutchouc gewonnen. Hij kwam aan de weet, dat dit waardevolle gewas vijftien jaar geleden in de bergen van Tiensjan gevonden was. Vroeger werd de koksagyz in rijen gezaaid, maar men had nu vastgesteld, dat het beter was haar in nesten van honderd tot tweehonderd zaden te zaaien. Het zaaien gebeurde met de hand.

Toen Kranz weer op de fabriek terug was, begon hij een zaaimachine voor koksagyz te ontwerpen. Hij moest 's nachts werken.

Wera hield zich slapend, keek heimelijk naar hem en dacht: het lijkt wel, of hij gedichten schrijft... In December was het model gereed. Kranz liet het aan de directeur zien en toen brak de storm los. Nikolai Stepanowitsj was buiten zichzelf en schold Kranz uit voor avonturier en vertelde toen overal verontwaardigd rond: „Nee maar, stelt u zich eens voor: koksagyz! Het woord vond hij mooi... Een typische avonturier. Misschien is hij wel krankzinnig...” Kosjarew begon Kranz te achtervolgen. Deze goedmoedige, slappe figuur was door het dolle heen: hij meende, dat de „fluitist” hem te gronde wilde richten.

Voor Nieuwjaar stuurde Kranz het model naar Moskou. Er kwam al maar geen antwoord en hij wist met zichzelf geen weg. Kosjarew vertelde aan iedereen, dat Kranz weldra verwijderd zou worden: voor een dergelijke schurk was op de fabriek geen plaats. Op zes April (Kranz had die dag onthouden, het was al warm en Wera had het eerste sneeuw-klokje gevonden) kwam er een telegram: hij werd naar Moskou ontboden. Nikolai Stepanowitsj zei tegen zijn vrouw: „Bij alle andere dingen is hij ook nog een intrigant, hij gaat er heen om mij zwart te maken. Maar dat lukt toch niet, op het ministerie kent men mij goed. En wat is hij? Een domme jongen en een opschepper...”

Tegen het eind van de maand kwam Kranz terug, uitgeput, maar gelukkig: het model was goedgekeurd. Hij had Wera niet gewaarschuwd en stapte onverwacht binnen. Het was tegen de avond. Er waren leerlingen uit de tiende klas bij Wera: Sasja Wolkow, Sablin, Zjenja Rasjewskaja. Wera vloog naar de gang en omhelsde Kranz zwijgend. Zjenja zei: „Laten we nu maar gaan...” Maar Sablin voelde er niets voor om weg te gaan: hij was een geestdriftig werktuigkundige en brandde van ongeduld Kranz te vragen, wat men in Moskou van de zaaimachine gezegd had.

Kranz stapte van de ene hoek naar de andere. Hij was duizelig van

de opwinding, die hij doorgemaakt had, van zijn succes, van moeheid en van Wera's nabijheid. Hij had zin om te wandelen, te discussiëren en te declameren. Glimlachend dacht hij: het lijkt wel, of ik dronken ben...

Het gesprek was allang van de zaaimachine overgesprongen op Moskou, de wolkenkrabbers, de metro en de schouwburg. Toen begon Kranz te vertellen, hoe hij Minajew gevonden had. Hij wierp een blik naar Wera. Sprak hij wellicht alleen tegen haar? Maar Sasja dacht, dat Kranz het tegen hem had. En Zjenja meende: goed, dat we niet weggegaan zijn! Het is voor het eerst, dat een echt mens met mij spreekt.

Kranz vertelde:

— Minajew draagt nog altijd de sporen van zware brandwonden... Hij spreekt er zonder mooi-doenerij over, alsof hij in de tram zijn plaats heeft afgestaan. Aan het front was hij ook zo. Toen wij bij de Donets een tegenaanval deden, ging hij als eerste naar voren. Later spotte hij, alsof hij zich meende te moeten verontschuldigen: „Ik wilde een beetje trainen, ik was immers een geestdriftig sportbeoefenaar...” Allen kwamen toen achter hem aan... Zo ging het altijd: iemand moest als eerste naar voren stormen. De Amerikanen houden van wilde avonturen op het witte doek en kijken hoe mensen te gronde gaan en gaan dan rustig naar huis. Zij kunnen ons moeilijk begrijpen: wij zijn er immers aan gewend gevaarlijk te leven... In de trein reisde ik samen met een meisje. Iedereen was al in gesprek geraakt, maar zij zweeg. Iemand vroeg haar, waar zij heen ging. Zij antwoordde kortaf: „Naar Toerkmenië”. Het was een jong meisje, maar ze keek driest uit haar ogen. Men had haar voorgesteld in Moskou te blijven, maar nee, zij trok daarheen, waar het zwaarder was...

— Ik ga daar ook heen, — zei Sasja, — zodra de examens achter de rug zijn...

— Dat meisje zei, — vervolgde Kranz, — dat zij mensen, die geen vlees en geen vis waren, haatte... Onverschilligheid is het ergste! Als de mens bang is om van de gebaande wegen af te wijken, als hij bang is vooraan te raken. Wij slaan een brug naar de dag van morgen, maar zolang die andere wereld bestaat, ligt die brug onder vuur. Het is nog geen tijd voor theekransjes... Het is weerzinwekkend, als er een mens zit, die je met bedroefde ogen aankijkt, zijn hangsnor door zijn handen laat gaan en steeds weer herhaalt: „Wat heeft het voor zin? Laten we ons er buiten houden...” Ik zat in de negende klas, toen de oorlog in Spanje begon. Wat was ik er graag heen gegaan! Iedere dag keek ik op de kaart: Guadarrama, Casa del Campo... Dat was het begin van alles... Vijf jaar later maakte ik mijn eerste gevecht mee — bij Wjazma... Wij zitten hier nu vreedzaam te praten, maar in Barcelona lost deze of gene een schot. De Koreanen houden stand. In de buurt van Saigon wordt gevochten. Men brengt een jonge Griek naar de plaats van terechtstelling en hij zingt van de vrijheid. Als in de tijden van Byron... Van de winter

stond in de „Prawda“ een correspondentie uit Parijs, ik herinner het me nog: een jonge Française voerde de mensen aan, zij doorbraken de keten van gendarmes . . . Bij Lermontow vind je de verzen:

Herinner jij je, hoe wij samen
Laat in de avond afscheid namen?
Een schot klonk. In het vale licht
Hoorden wij bang, hoe het vergalmde . . .
De laatste hemelstralen talmden,
En uit de zee steeg dicht de mist;
De klank schoot over en vertrilde,
En plotsling — bodemloze stilte.

Het was na middernacht, toen de jonge gasten, als betoverd door de verhalen van Kranz, naar huis gingen.

Op straat zei Sablin tegen Sasja:

— Hadden wij even fabelachtig geluk! . . . Kranz is een ware uitvinder. Hij denkt iets uit en geeft het dan niet op, daar komt het op aan . . . Ik wil net zo zijn als hij. En zoals Minajew . . .

Sasja bracht Zjenja naar huis. Zij zwegen. Het was een warme, sterrenrijke nacht. Ergens blafte een eenzame hond. Zjenja bleef staan en vroeg:

— Is het waar, dat jij na de examens naar Toerkmenië gaat?

Haar stem verried haar. Sasja sloeg zijn armen om Zjenja heen en kustte haar verlegen. Zij beantwoordde zijn kussen. Het was voor het eerst, dat zij zo kustte. Zij voelde zich tegelijk beschaamd en blij. Zij liep weg, maar Sasja haalde haar in. Hij zei, dat ze elkaar nooit zouden verlaten. Hij had haar dat alles allang willen zeggen, maar hij had er niet toe kunnen besluiten. Over een halve maand zouden ze van school komen en dan werden ze volwassen. Zij zouden samen weggaan — naar een van de bouwwerken van het communisme of nog verder, misschien naar Korea. Zij wilden gevaarlijk leven, zoals Kranz het genoemd had.

Zjenja bleef weer staan. Haar ogen schitterden zo, dat Sasja het in het donker kon zien. Zij zei zachtjes:

— Weet je, het is vreselijk om zo te kussen. Ik dacht niet, dat ik het kon . . . Maar dat is, omdat ik van je houd . . .

Wera zei tegen Kranz:

— Op één Mei gaan we naar Lermontowo.

— Herinner je je dat onweer nog? . . .

— Ik herinner me alles . . . In de buurt van Tsjembar is een bosje, daar is hij dikwijls geweest . . .

— Wie heeft hij daar gezien? Bela? De jonge vorstin Mary? . . .

— Misschien Martynow, het schot in de bergen, de zinken doodkist . . .

— Het is niet zo vreselijk, als men op je schiet. Dat is uit te houden.

Maar wanneer je liefhebt, dat is vreselijk. Het lijkt dan, of je hart over een minuut stil zal blijven staan...

— Hoor je, hoe mijn hart klopt?

— Wera, wij tweeën zullen nooit tot rust komen. Ik weet dat. Als men ons het paradijs zou schenken, zouden we het verlaten — om in verwarring rond te dwalen... Waarom ben je zo bedroefd? Pieker je ergens over?...

— Ik weet het zelf niet... Toen ik jou hoorde, leek het me, of ik de hele wereld hoorde:

Een schot klonk. In het vale licht
Hoorden wij bang, hoe het vergalmde...

47

Toen Woronow de brief van Sjerwinski met de uitnodiging ontving, was hij helemaal in de war. Het leek hem ineens, of hij alleen maar in leven was, omdat hij zich hecht verbonden had met Kirowsk. Hier had hij Lena gevonden en zijn wonden laten genezen.

Sjerwinski weet niet, wat er met mij gebeurd is. Wij hebben twee jaar lang samen in Leningrad gewerkt. Maar ik ben niet meer degene, die ik voor de oorlog was. Ik ben eenenveertig jaar, dat is eigenlijk niet oud, maar op sommige ogenblikken heb ik het gevoel, of alles achter me ligt. Zeker, dat is niet waar: ik loop warm voor mijn werk, ik heb Lena en de kleine Moesia. Maar ergens ontbreekt me iets. Ik ben bang van plaats te veranderen... Hier is het voornaamste gedaan. Het project voor de hydro-electrische centrale treft me door zijn afmetingen. Ik heb het zelfs niet gewaagd van zo iets te dromen... Sjerwinski schrijft, dat men besloten heeft geen barakken te bouwen, maar direct te beginnen met woonhuizen en straten. De gemechaniseerde reparatiewerkplaatsen zullen zo gebouwd worden, dat ze later voor scheepsreparaties gebruikt kunnen worden. Dat is allemaal bijzonder aantrekkelijk. Maar zou ik het klaarspelen?...

De hele nacht zat hij verzonken in diep gepeins: hij herinnerde zich de kleine handjes van Nina, de streken van Misjka, de lage weg van de terugtocht, Sergej, de roze morgenhemel en de brug over de Don, Sjoeljapow, en later „de kuil bij Keulen”, de ontsnapping, de Maquis en Mado. Het verleden leek hem een onafzienbare, angstaanjagende woestijn, in het midden waarvan de ene fata morgana na de andere opsteeg en weer verdween.

Hij had Lena niets verteld van het voorstel, dat men hem gedaan had.

Zij sliep rustig met de hand onder haar wang. Hoeveel innerlijke kracht school er in deze kleine vrouw! Nooit liet zij de moed zakken en toch had ook zij veel doorgemaakt. Slechts eenmaal had zij in zijn bijzijn gehuild: toen zij vertelde, hoe haar man gestorven was. Het was iets buitengewoons, dat Woronow haar ontmoet had, dat zij beiden ondanks hun wonden weer opleefden en het geluk hadden leren kennen! . . .

Het begon te dagen. Woronow stond bij het raam. Ofschoon het April was, zag het er nog steeds winters uit: sneeuwhopen, de zwarte berg. Iemand, die hier pas was, zou dit uitzicht streng en onvriendelijk voorkomen, maar Woronow beschouwde Kirowsk als de stad, waar hij zijn geluk gevonden had, — met liefde en met droefheid.

Waarom neem ik van Kirowsk afscheid? — dacht hij verbaasd en tegelijk gaf hij zichzelf het antwoord: het is immers vanzelfsprekend, dat ik wegga. Hoe zou ik zo'n stuk werk kunnen weigeren?

Toen het hem duidelijk geworden was, dat hij naar het bouwwerk van de hydro-electrische centrale ging, werd hij bijzonder opgewekt. Glimlachend dacht hij aan zijn angst, die hem zojuist nog bevangen had. Wat wilde dat zeggen: „Ik speel het niet klaar”? Kracht heb ik genoeg. Het schoot hem te binnen, hoe zijn oude vader bij het vellen van een grote boom of het slepen van zakken bij zichzelf pleegde te mompelen: „Ons kan niets gebeuren, wij zijn van Archangelsk*, maar wij aarden naar de duivel.” Hij kon zich niet langer inhouden en lachte hardop. Lena werd wakker en keek hem verbaasd aan. Hij stoof op haar toe en kustte haar — ze was nog slaperig en wist niet, hoe ze het had.

— Wees niet boos, dat ik je wakker gemaakt heb. Ik heb groot nieuws: we gaan naar een bouwwerk. Begrijp je wat dat voor een geluk is? Een hydro-electrische centrale! . . . Sjerwinski heeft me geschreven, alles is al geregeld, we kunnen morgen al opbreken.

Geestdriftig begon hij Lena te vertellen: een reusachtige door de droogte geteisterde vlakte zou in een bloeiende tuin veranderen — vijfeneenhalf miljoen hectaren, ja, dat is zo groot als heel Frankrijk; een kunstmatig meer van zeshonderd kilometer lang; miljarden kilowatt energie, zulke machtige centrales waren er noch in Europa, noch in Amerika.

Lena koesterde allang de wens naar het Zuiden te gaan, maar zij had er haar man nooit iets van gezegd, omdat zij wist, hoezeer hij aan Kirowsk hing. Zij keek naar zijn stralende gezicht en glimlachte:

— Je kijkt net als Moesia, wanneer ze mee mag naar de schouwburg . . .

— Weet je, waarom ik zo blij ben? . . . Zolang ik nog op dezelfde plaats zat, wist ik niet, dat ik nog jong was. Maar nu zal Nikolai Woronow er eens de pas inzetten . . .

Groot en breedgeschouderd als hij was, leek hij Lena een reus, net als de cijfers, die hij noemde, als de onmetelijke vlakten. Natuurlijk is hij

*) Archangel betekent aartsengel. (vert.)

jong, dacht ze, zijn grijze haren maken hem niet oud, ze doen zijn spottende blauwe ogen nog jonger lijken...

Moesia kwam aanlopen. Woronow begon met haar te spelen. Zij werd er helemaal uitgelaten van en zei toen plotseling:

— Papa, kun jij wel zo rondrennen? Je bent toch hoofdingenieur!...

Hij moest lachen:

— Vandaag mag dat. Het is voor mij een grote feestdag vandaag... Over een week zit je in een vliegtuig en dan vliegen we heel ver weg.

— Naar Moskou?

— Nee, nog veel verder — naar Stalingrad.

De kameraden probeerden Woronow over te halen de feestdagen nog te blijven, maar hij had haast. Een koortsachtig ongeduld maakte zich van hem meester, net als bij een student die zijn laatste examen gedaan heeft.

Hij zei tegen Lena:

— Eén Mei vieren we in Stalingrad, dat zal een feest worden!

Zij vlogen de lente tegemoet. In Kirowsk had de vorst nog geen afscheid genomen, maar toen ze in Moskou het vliegtuig verlieten, was het erg warm, de mensen, die zij tegenkwamen, zagen er zomers uit. Een vrouw hield een bosje viooltjes in de hand.

Het vliegtuig naar Stalingrad vertrok over twee uur, ze hadden dus geen tijd de stad in te gaan. Moesia bekeek het vliegveld en het kleine bosje en vroeg gekrenkt: „Papa, waar is het Kreml nu?”

De luidspreker gaf mededelingen door: Instappen voor de richting Minsk—Warszawa... uit Tasjkent komt aan... richting Kazan—Swerdlowsk—Omsk... uit Sotsji... in de richting Kiëw—Lwow... naar Alma-Ata...”

— Wat een reusachtig land! — zei Woronow tegen Lena. — Er reisde een chemicus met ons mee, hij zat naast Moesia, hij sliep de hele tijd, herinner jij je hem? Hij was naar Sachalin gestuurd. Maar Dmitriëw gaat naar Asjchabad... — En als om zichzelf antwoord te geven, voegde hij er glimlachend aan toe: — Zeker, men kan ook klein zijn en toch de wereld doen wankelen, maar het is mooi, als een reus een groot hart heeft...

Er kwam een vliegtuig aan uit Irkoetsk. Het had een delegatie van Chinese geleerden aan boord. Zij werden met bloemen ontvangen. De Chinezen glimlachten ondoorgroondelijk. Zij zagen eruit als jonge mensen, maar zij hadden tegelijk iets eerbiedwaardigs over zich. Moesia liep naar hen toe en vertelde later: „Papa, zij hebben ook rode sterretjes”.

Twee Amerikanen gaapten luid en vroegen ieder ogenblik: „Wanneer vertrekt het vliegtuig naar Helsinki?” Een vrouw antwoordde, haar voorhoofd fronsend: „Leningrad neemt geen vliegtuig aan. Zodra er bericht komt, kunt u vliegen...”

Een meisje bracht een jonge man weg. Hij moest naar Karaganda. Zij

hield voortdurend zijn grote, brede hand in haar beide handen. Hij probeerde zichzelf en haar gerust te stellen: „Ja, ik kom gauw terug . . .” Hij glimlachte, maar zijn ogen keken droevig.

„Attentie, de reizigers voor de richting Stalingrad—Astrachan instappen . . .”

De deur was al dichtgeslagen, maar het vertreksignaal was nog niet gegeven. Woronow keek door het raampje naar buiten. De mensen buiten zwaaiden. Plotseling leek het hem, of verder naar achteren Mado liep, omringd door mensen. Bijna had hij een schreeuw gegeven. Was het werkelijk Mado? . . . Het vliegtuig rolde langs de startbaan. Nee, ik zal het me wel verbeeld hebben, ik heb haar gezicht immers niet gezien. Van de herfst was ze van plan naar Moskou te komen en had naar het adres van Nina Georgiëwna gevraagd. Maar nu heeft ze niet geschreven. Het zal dus wel gezichtsbedrog geweest zijn. Ze is beslist in Parijs. Je kunt je moeilijk voorstellen, hoe ze leeft. Ik weet niet waarom, maar het lijkt me, dat zij nog is, zoals ze vroeger was, zij vecht en droomt van Sergej evenals toen op die open plek in het bos, toen zij er achter kwam, dat wij samen in hetzelfde bataljon waren.

Zij vlogen naar het Zuidoosten. Nu waren zij boven de steppe. Woronow dacht onwillekeurig terug aan die vervloekte zomer van 1942. Sergej marcheerde naast hem, nu eens somber voor zich uit kijkend, dan weer geestdriftig. Op zijn gezicht lag een vage, nu en dan opflakkerende glimlach. Ik kan me voorstellen, dat Mado hem niet vergeten kan. Ik ben maar een paar maanden met hem samen geweest, maar ik geloof, dat nog nooit een mens zo'n diepe indruk op me gemaakt heeft. Tijdens de ergste dagen sprak hij van de overwinning en liep naar het Oosten op een manier, of hij wist, dat er een Stalingrad moest komen. Er was een lichte bitterheid in hem, nauwelijks merkbaar, gelijk de geur van alsem . . .

De Don . . . Hier keerde een stukje ijzer mijn hele leven ondersteboven. De kameraden verbazen zich erover, hoe ik in de Maquis terechtgekomen ben, maar hoe had dat anders gekund . . . Waarom noemden de Fransen mij Beer? Dat had Mickie bedacht. Waarschijnlijk lijk ik met mijn onbehouwenheid werkelijk op een beer. En toen heeft Beer zich opgericht en is er op los gegaan . . .

Wonderbaarlijk, dat de elektrische centrale in de buurt van de tractorenfabriek gebouwd wordt. Ik herinner me nog de Duitse legerberichten, waarin dikwijls van de tractorenfabriek sprake was. Daar zijn ze met hun kop tegen te pletter gelopen. De Amerikanen kunnen schreeuwen en dreigen en uitrekenen hoeveel mijl het is naar Moskou, naar Bakoe en naar de Wolga. Maar in Stalingrad wordt een hydro-electrische centrale gebouwd. Deze stad ligt weer in de frontlijn. De Oeral zal machines sturen, Siberië hout en de mensen zullen overal vandaan komen. Een grote slag is gaande — voor energie, voor licht, voor leven.

Drie uur later liep hij door de straten van Stalingrad en glimlachte

zwijgend. Hier had Sergej gevochten. Hier hadden de mensen de toekomst gered. Het was moeilijk daarover te spreken: het hart was zo vol gevoelens, opwinding en geestdrift. Men zou de aarde willen kussen, want het was niet zo maar aarde...

Wat had men de stad snel opgebouwd! Straten, winkels en autobussen. Lichtgroene lanen. De kleine Moesia was verrukt: „Papa, zie je dat?...” Zij was in het Noorden opgegroeid en had nog nooit zulke hoge bomen en zulke felgekleurde bloemen gezien.

Maar nog steeds werd er gebouwd en gebouwd. Waar je ook keek — bouwsteigers en kranen. Rode spandoeken vlamden in de zon: „Leve de eerste Mei!”

Moesia is bij de hoek van de straat stil blijven staan en spelt ingespannen: „Vre-des-sstraat”. Zij lacht, ook Woronow lacht.

Hij sloeg zijn arm om Lena heen en zei zonder verband met het voorgaande:

— Zie je, liefste, nu zijn we in Stalingrad... Ik ben je dankbaar, dat je mij weer aan het leven hebt teruggegeven! Hier is de beslissing gevallen... Toen het ons onhoudbaar slecht ging, zei Stalin, dat ook onze straat haar feest zou vieren. En kijk — de eerste Mei in de Vredesstraat...

Moesia vraagt:

— Papa, zie je die bloemetjes daar boven in die boom? Net kaarsjes. Wat zijn dat?

— Kastanjabloesem. Ik zal je dadelijk optillen, dan kun je ze beter zien.

De zaak Girstone bleef de Amerikaanse kranten bezighouden. Sjibalow legde een instructie over, die hij zogenaamd van een medewerker van de Sowjet-ambassade ontvangen had. Toen Danilewski de vertaling van de „instructie” in de krant las, begon hij te lachen: Bogart gold bij hen als een specialist voor Sowjet-aangelegenheden, maar hij was ronduit een analfabeet. Ze konden zelfs nog geen valse documenten maken. Waarlijk, dit product van Bogart was geen haar beter dan het papiertje, dat ze indertijd in het colbertje van Minajew hadden genaaid.

Hij stuurde Moskou bericht over de nieuwe provocatie van kolonel Roberts en ontving daarna senator Kane, de vriend van de gestorven Low.

Kane zei:

— Bij een overstroming kan het niemand schelen, waar de wolken vandaan gekomen zijn. Een waterramp is voor iedereen vreselijk. Ik zal nooit geloven in de onvermijdelijkheid van de oorlog, zolang de mensen nog met elkaar spreken kunnen. Zeker, op de besprekingen in Parijs zijn

zou ik liefst niet meer willen leven..." Wat zou er met haar gebeurd zijn? — dacht Danilewski ongerust. Hij wist, dat zij hem door de telefoon niets zou kunnen zeggen en toch wachtte hij met ongeduld op het gesprek. Als hij haar stem maar hoorde!...

Het was slecht te verstaan en Danilewski herhaalde voortdurend:

— Maroesia, hoor je me?

Onduidelijk klonk tussen toeteren, fluiten en miauwen door het antwoord:

— Ik kan niets verstaan...

De telefoniste zei:

— U moet luider spreken.

Danilewski schreeuwde:

— Hoe gaat het met je, Maroesia?

Toen was het ineens duidelijker te horen. Hij straalde, toen hij de vrolijke stem van Maroesia hoorde:

— Met mij gaat alles goed, en met jou?

— Ik maak het goed... Je had me zo'n treurige brief geschreven.

— Ik had er later spijt van, dat ik hem verstuurd had, maar nu gaat het uitstekend met me.

— Ik wens je prettige feestdagen!

— Ik jou ook... Hier in Moskou is het heerlijk weer, ik draag al zomerkleren... Kun je me horen?

— Het is nu goed te horen. Hoe is het nu met je humeur?

— Uitstekend! Hoor je me? Papa, ik heb een nieuwtje. Wees alleen niet verwonderd... Ik ga trouwen. Met Pawlik... Ben je er niet boos om?

Danilewski was zo verbluft, dat hij niet direct wist te antwoorden.

— Papa, hoor je me?

— Ik hoor je... Maroesia!...

— Ben je boos?...

— Nee, ik ben alleen maar verbaasd. Het komt zo ineens... Nu, ik wens je geluk. Zeg tegen Pawlik, dat ik hem gelukwens...

— Olja Minajewa was bij me. Pawlik bevalt haar bijzonder... Je bent beslist niet boos hè?

— Hoe zou ik!... Ik omhels je. Van de zomer zien we elkaar...

Hij hoorde Maroesia zuchten:

— Als eerst de examens maar achter de rug zijn... Tot ziens!

Danilewski glimlachte: dat was het dus! Zij had zeker ruzie gehad met Pawlik en daarom schreef ze, dat ze niet verder wilde leven... Grappig, dat Maroesia gaat trouwen... Overigens is daar niets grappigs aan. Ik houd haar nog steeds voor een klein meisje, maar in Juli wordt ze eenentwintig... Ik had al gemerkt, dat Pawlik haar niet onverschillig liet. Toen hij kwam, werd ze dadelijk ernstig, ze maakte geen grapjes en zweeg, of ze begon hem te plagen. Een keer liep ze naar haar kamer

en sloot zich daar de hele avond op. Twee weken lang probeerde ze me te bewijzen, dat ik beslist naar het Dynamo-stadion moest, omdat daar zo'n belangrijke wedstrijd gespeeld zou worden. Later zei Pawlik, dat hij niet van voetbal hield en toen wilde ze er onder geen voorwaarde heen... Het lijkt me een goede jongen. Een geoloog. Hij dweept met toneel. Maar al met al nog een jongen. Maar misschien vind ik dat, omdat ik ouder word. Ik werd immers ook op mijn vierentwintigste jaar voor de tweede keer verliefd — op Wera... Goed, dat Maroesia zo opgewekt gesproken heeft. Je kon merken, dat ze gelukkig is.

Hij ging zijn kranten doorkijken en opnieuw kwam Amerika van alle kanten op hem af. Een scheikundig instituut hield een biologische oorlog voor het verstandigste, omdat hij de economie van het vijandige land niet verwoestte. In West-Berlijn hadden de Amerikaanse troepen bij straatmanoeuvres met succes van traangas gebruik gemaakt. De onderhandelingen met generaal Simamoera over het opstellen van twintig Japanse divisies maakt goede vorderingen. In Atlanta was een oude neger opgehangen, die beschuldigd was van het beledigen van een blanke vrouw. In Chicago waren veertien personen wegens het maken van vredespropaganda gearresteerd. De „catch“-wedstrijden hadden het afgelopen jaar vijftien miljoen dollar opgebracht. Het best geslaagd was de avond, waarop de „gouden Uebermensch“ in zeventien minuten „het rode spook“ tegen de grond geslagen had. Het publiek eiste: „Maak hem koud!“ In Albany had een dertienjarige jongen een oude vrouw om twintig dollar geworgd.

Danilewski ging naar het raam. Kaarsrechte, genummerde straten, leeg en saai. Hij kon niet aan deze stad wennen: net een afgelegen ambtenarenparadijs. Nu en dan kreeg je in New York levende mensen te zien, die in verzet kwamen en strijd leverden. Hier echter niets dan stupide zelfgenoegzaamheid, intriges van gek geworden senatoren, de „koude oorlog“ tussen MacArthur en Acheson, tussen Donovan en Roberts. Overigens was het ook in New York verschrikkelijk: alles zaken wat de klok sloeg, de mensen snelden van de ene kant naar de andere en geen gedachte, geen zelfbeinning... Wanneer zou het eindelijk dag worden boven Amerika? Een reusachtige oppervlakte, gigantische steden, bergen, watervallen, oceanen, sterke, moedige mensen — de nakomelingen der kolonisten, en toch was het er nacht, zwarte nacht...

Hij keek op de klok. In Moskou stellen de colonnes zich op voor de demonstratie. De jeugd danst. Maroesia slaapt zeker nog. Immers, toen ik met haar sprak, was het in Moskou twee uur 's nachts. Nee, ze slaapt niet: op straat hoor je zingen en lachen... Zij trekt zeker haar blauwe jurk aan en de schoenen van juchtleer, die ik haar geschonken heb. Ik ben benieuwd, of Pawlik haar bloemen brengt. Ik weet niet, of dat nu gebruikelijk is. Wera heb ik ze gebracht, maar ik schaamde me en wikkelde de bos in krantenpapier, zodat niemand er iets van zien kon...

Hij deed zijn ogen dicht en zag Moskou. Het Poesjkin-standbeeld, de bloemenstand, de ijscoman. Een kleine jongen staat te eten en likt zich de lippen af. Maar dat ben ik immers zelf, dacht Danilewski, en sliep in.

Op de dertigste April, tegen de avond zat Nina Georgiëwna bij het open raam. Ze voelde zich ongewoon rustig. De vensters aan de overkant waren rose door het licht van de ondergaande zon. Van de straat drongen flauwtjes de stemmen van spelende kinderen door. Nina had juist de brief van Walja beantwoord: „Ik heb gehuild van blijdschap over deze brief...” Walja had ook vroeger vaak geschreven, dat het haar goed ging en dat het werk haar bevredigde, maar Nina Georgiëwna voelde achter de opgewekte woorden een verlangen en soms vertwijfeling. Pas na deze laatste brief was het haar duidelijk geworden, dat Walja door het lijden heen het geluk veroverd had, dat zij geen toevallige verbintenis met het toneel had, maar dat zij werkelijk van een droom leefde, die haar staande hield en haar kracht gaf.

Nina Georgiëwna wist nu, dat haar kinderen en diegenen, die ze als haar kinderen placht te beschouwen, de juiste weg gevonden hadden en zich innerlijk gesterkt hadden.

In Januari had zij twee weken bij Olga doorgebracht. De kleine Moesia is een opgeruimd meisje, goedgehartig en een grote fantaste, ze bedenkt de wonderbaarlijkste sprookjes. Olga is tevreden met haar werk. Ze is nu secretaresse van de chef van het bouwobject. Nina Georgiëwna herinnerde zich die mislukte clubavond: er waren toneelspelers uit Leningrad en Tallinn gekomen. Olga had gezegd, dat men zou dansen tot de ochtend. Zij viel haar moeder lastig met gesprekken over kleren en liet een lange jurk van donkergroene zijde voor deze avond maken. Het was Nina Georgiëwna niet ontgaan, dat Olga dikwijls de naam van ingenieur Tamm noemde. Bij het passen bekende ze al dadelijk: „Ik weet niet, of Tamm haar leuk zal vinden”. Nina Georgiëwna vatte kou en kon niet naar de voorstelling gaan. Zij keek naar de klok: waar bleef Olga toch? Sinjakow was al lang naar de club gegaan. Zij zou niet eens tijd meer hebben om zich te verkleeden. Olga kwam over elven, door en door koud, maar voldaan. „En de club?” vroeg Nina Georgiëwna. Olga lachte: „Mijn hoofd staat nu niet naar dansen... Het is laat en bovendien ben ik moe. Weet je, ik heb twaalf kilometer moeten lopen en alles ligt onder de sneeuw — vreselijk...” Zij vertelde haar moeder, dat zij bij het sorteren van de post toevallig wat langer gebleven was. Allen waren weg en als dienstdoende man was de boekhouder Sokolow er. Toen

kwam er een telefoontje: men moest zo snel mogelijk de chef van het bouwobject opsporen. Sokolow, die van bouwen niets afwist, antwoordde doodrustig: „Er is hier niemand meer, ze komen pas Maandagmorgen...” Gelukkig had hij het tegen Olga gezegd en zij had het dadelijk begrepen. Er dreigde gevaar. Ze ging direct naar het huis van haar chef. Het dienstmeisje zei, dat hij voor het weekend naar zijn buitenhuis was gegaan. Met moeite wist zij een auto te bemachtigen. De chauffeur was een sukkel, hij nam de verkeerde weg, zodat ze bleven steken — er lag een dik pak sneeuw. De chauffeur wilde in zijn eentje niet gaan lopen. Hij zei, dat hij de weg niet kende. Haar chef had haar vanaf zijn landhuis in zijn auto meegenomen. Alles bij elkaar was de zaak goed afgelopen... Nina Georgiëwna dacht, Olga zal wel slecht gehumeurd zijn: ze heeft zo op deze avond gevlast. Maar Olga dronk wat likeur om warm te worden en was opgewekt. Ze zei alleen, toen zij ging slapen: „Mijn jurk trek ik met het één-Mei-feest aan...” Het lag Nina Georgiëwna op haar lippen om te zeggen: „Je zult Tamm in die jurk zeker bevallen, daarvan ben ik overtuigd”, maar zij kuste haar dochter zonder iets te zeggen. Nee, over Olga hoefde zij zich geen zorgen te maken...

Toen architect Wlachow in de Prawda geprezen werd, werd Nina Georgiëwna van alle kanten gefeliciteerd. Maar wat Natasja haar vertelde, beviel haar bijzonder: Wasia maakte zich niet druk over de voorgestelde bevordering. Hij wilde niet weg uit Minsk. Het was mooi, dat hij zich echt gegrepen voelde. Er zijn tegenwoordig ook mensen, voor wie de kunst een kwestie van broodwinning of carrière is. Zij proberen uit te vissen, wat juist gevraagd wordt, en zij bestuderen de smaak van hun chefs. Wasia gaat echter met hart en ziel in zijn werk op. Voor hem is Minsk alles, dat merk je bij ieder woord. Voor de oorlog kwam hij mij te rechtlijnig voor. Hij had op alles een antwoord klaar. Ik begreep niet, dat dat kinderwerk was. Nu is aan de dag getreden, hoe een gecompliceerde natuur hij heeft: een mengsel van inspiratie en nuchtere berekening. Hij houdt de kunst hoog, zonder dat hij het gewone leven minacht. Hij zoekt harmonie. Natasja vertelde vol geestdrift, wat hij in Minsk gemaakt had. Zij is als een klein meisje op hem verliefd. Maar toch is ze geen meisje meer, ze boekt grote successen met haar werk, men neemt haar au sérieux. Ze heeft een sterk karakter en weet voor haar zaak op te komen. Vroeger maakte ik me er zorgen over, dat ze gescheiden leefden en dacht ik, dat de liefde daar niet tegen bestand zou zijn, maar zij houden nog meer van elkaar, de scheiding heeft aan hun verhouding een romantische kleur gegeven. Voor mij is het een grote vreugde, dat Natasja nu hier is. Op mijn leeftijd is het moeilijk op de toekomst te leven... De kleine Wasia is een begaafde jongen. Natasja maakt zich onnodig zorgen om hem. Serjozja was ook zo'n uitgesproken wildebras... Wasia is precies het tegendeel van Moesia. Van sprookjes houdt hij niet, maar als ik hem vertel, hoe de Koreanen vechten of hoe

Raymonde Dien zich op de rails heeft geworpen, dan luistert hij met open mond. Olga is wanhopig, dat de kleine Moesia veel te zachtaardig is en zegt: „Zij past niet in onze tijd.” Zij is verrukt van de kleine Wasia. Serjozja heeft in zijn kinderjaren immers ook kattenkwaad uitgehaald en toch hield hij van fantaseren. Zo was hij later ook: dapper, maar gevoelig... Het doet pijn, dat er van hem niets gebleven is. Wasia bouwt een stad, Serjozja had een ander beroep. De bruggen, die hij vóór zijn dienstreis naar het buitenland gebouwd heeft, werden in 1941 opgeblazen. En in dergelijke objecten kon hij zich ook niet echt geven...

Nina Georgiëwna liep naar de tafel en bekeek de foto van Sergej. Daar stond hij, zijn hoofd enigszins achterover geworpen. Overdag had Nina Georgiëwna een bosje sneeuwkllokjes voor de foto neergezet. Als het maar even mogelijk was, bracht ze Serjozja bloemen. Hij hield veel van bloemen. Toen hij uit Parijs terugkwam, vertelde hij: „Het stond me aan, dat bloemen daar tot de gewichtigste gebruiksvoorwerpen worden gerekend. Kun jij je herinneren: overal handkarren met bloemen, vrouwen, die boeketjes lelietjes-van-dalen of violieren of anemonen verkopen en daarbij roepen „Fleurissez vous” — dat laat zich helemaal niet vertalen, we hebben geen werkwoord in de zin van „zich bebloemen”...” Hij heeft me van alles verteld. Alleen over haar heeft hij niets gezegd... Als Woronow er niet over geschreven had, zou ik er ook nu nog niets van weten...

Ze stak geen licht aan, hoewel het al donker werd. Ze zat in haar stoel zonder aan iets te denken. Ze gaf zich over aan het gevoel, dat Serjozja bij haar was en de kleine witte bloempjes bekeek...

Er werd geklopt. Nina Georgiëwna deed de deur open en zag een jonge vrouw voor zich in een cape. Haar gezicht trof Nina Georgiëwna direct door zijn ongewone schoonheid, vooral de ogen: die waren groot en schenen niets te zien. De bezoeker zei, de woorden verdraaiend en met een sterk buitenlands accent: „Ik zoek Nina Georgiëwna Wlachowa.” Nina Georgiëwna begreep dadelijk wie het was en riep uit: „Bent u het?...” Mado omarmde haar.

Zij zaten tegenover elkaar en waagden het niet het stilzwijgen te verbreken, zo heftig waren hun gevoelens en zo moeilijk waren deze gevoelens in gewone woorden te vatten.

Mado keek naar Nina Georgiëwna. Sergej leek op haar: de ogen, de vorm van het gelaat, de mond. Hij had alleen een andere neus... Aan de muur hing een grote foto van Sergej: een tienjarig jongetje met een kinderlijk rond gezicht en Mado herkende in hem degene, die op de bank onder de kastanje met haar over het geluk gesproken had...

Ik had mij de moeder van Sergej veel ouder voorgesteld. Zij heeft jonge ogen en trouwens haar hele verschijning... Een kleine kamer geheel met boeken gevuld. Aan de muur een landschap: een wit huisje met een pannendak en groene luiken: Frankrijk wellicht?... Een grote

foto van Lenin met een pet op, hij staat daar en werpt een lange schaduw...

Nina Georgiëwna sloeg Mado ongemerkt gade. Ik wist het: juist zo moest ze zijn, zij heeft alles, waarvan Serjozja hield: veerkracht, tederheid en karaktervastheid. Nu begrijp ik, dat zij bij een partizanenafdeling was...

Eindelijk vroeg Nina Georgiëwna verlegen:

— Bent u al lang in Moskou?

— Ik ben eergisteren per vliegtuig aangekomen met een delegatie, als gasten voor de eerste Mei... Ik had gisteren al naar u toe willen komen, maar men heeft ons een bedrijf laten zien. Woronow heeft mij enige tijd geleden uw adres gegeven...

— Weet u, het is heel vreemd, maar kort voor u kwam, dacht ik juist aan u. Ik heb dikwijls aan u gedacht... En vandaag weer...

Zij was confuus en vroeg, hoe het nu in Frankrijk toeging. Mado vertelde: alles kookt, de Amerikanen leggen steunpunten aan, het is een regelrechte bezetting, maar het volk is er tegen.

— Van de winter, toen Eisenhower kwam, vonden overal demonstraties plaats. Als u die havenarbeiders eens had kunnen zien! Hen kan men niet klein krijgen, noch door honger, noch met kogels. In Parijs zijn ze naar „Astoria” doorgebroken, daar is de staf van de Amerikanen gevestigd. Een van onze kameraden had een jonge vrouw. Zij sprong op de balustrade van de metro. Ze sleurden haar naar beneden en verbrijzelden haar heen... Er was pas weer een demonstratie. Er werd geschoten en een meisje werd gedood, zij werkte op de Berty-fabrieken...

— Lang geleden, toen ik nog jong was, zag ik op een keer een prachtige demonstratie in Parijs — een meisje verdedigde een vlag tegen de politie. Daarom kan ik het me gemakkelijk voorstellen... Ik ken Frankrijk... Toen Serjozja thuiskwam, heeft hij mij veel verteld...

Haar stem beefde. Ook Mado was ontroerd: voor de eerste maal was de naam van Sergej uitgesproken. Nina Georgiëwna raapte haar krachten bijeen:

— Hij heeft verteld over een jonge arbeider, met wie hij kennis gemaakt had. Van de fabriek „Roche aîné”. Dat was in veertig — na de val van Parijs...

— Hij heeft het waarschijnlijk over Milet gehad. In de verzetsbeweging noemden ze hem Pépé. In December 1941 schoot hij een Gestapo-agent neer. De trawanten van Hitler hebben hem gefusilleerd. Vóór zijn dood schreef hij aan de kameraden, dat hij geloofde in de overwinning en in het Rode Leger... Woronow heeft me verteld, hoe zij terugtrokken. Hij was met Sergej samen. Misschien toonde zich juist toen de Sowjet-geest in zijn volle sterkte... Mijn ontmoeting met Woronow doet aan een sprookje denken. Ik weet niet, of hij het u verteld heeft — hij nam deel aan een overval op een gevangenis. De partizanen bevrijdden toen

vele kameraden, onder wie ook ik mij bevond... Wij noemden hem Beer. Hij heeft ons leren vechten...

— Ik kreeg vandaag een briefkaart van hem — hij was op doorreis in Moskou, maar hij had geen tijd om te blijven: hij had haast om in Stalingrad te komen. Hij gaat daar bouwen...

— Men schrijft er bij ons veel over, hoe men in Stalingrad bouwt... Misschien brengt men ons er ook nog heen. Ik zou er zo graag willen kijken!... Woronow heeft me geschreven, dat Sergej in Stalingrad gevochten heeft...

Uit de ogen van Nina Georgiëwna rolden tranen. Ook Mado barstte in tranen uit. Toen zei ze zacht:

— Hij is niet dood. Dat weet u toch... Hij heeft me verteld, hoe u als meisje van Parijs naar Rusland getrokken bent. U wist, dat u de gevangenis te wachten stond. Men raadde het u af, maar u bent toch gegaan, u antwoordde, dat daarin uw geluk lag...

(Mado kon nauwelijks spreken, tranen verstikten haar stem. De bank onder de kastanjeboom, Sergej vouwt een krant open en iemand zingt door zijn neus „Tout va très bien, madame la marquise...“ Sergej wist toen al, dat hij weg zou gaan en mij niet mee zou nemen...)

— Een groot geluk is u ten deel gevallen, — zei Nina Georgiëwna. — Mij niet...

Zij herinnerde zich haar verre jeugd, de dichter, het carnaval, de kus in het donkere, smalle straatje. Nee, eigenlijk heb ik geen echte liefde gekend!

— Ik heb veel gedroomd, toen ik jong was. Als ik daar nu aan denk, komt me dat belachelijk voor... Het lijkt me, of ik alles in Serjozja gelegd heb...

Mado omarmde haar en begon snel op fluisterende toon te spreken: — Als u eens wist, hoeveel ik van hem hield! Voor mij leeft hij. Ik wandel met hem, spreek met hem... Na hem heb ik van niemand meer kunnen houden. Ja, ik zal het ook niet kunnen... Denkt u niet, dat ik mij beklaag, ik voel me gelukkig, ik ben zo trots op zijn liefde! Op het feit, dat hij mij opgemerkt heeft, dat hij gekomen is, toen ik hem riep... Eergisteren verlieten we het vliegveld. Weet u, wat het voor ons zeggen wil, Moskou te zien? Omdat wij daarin geloven, jaagt men ons immers op, stopt men ons in de gevangenis en doodt men ons. En nu heb ik deze reusachtige stad gezien, men bouwt aan de universiteit, wij kwamen door een brede straat, grote nieuwe huizen, veel mensen, vrolijke meisjes... Dat is een buitengewoon geluk, je beseft, dat al die kameraden niet vergeefs gevallen zijn... Ik heb de hele weg gelachen en ik was naast Sergej, ik hield hem bij de hand. Hij gaf mij het geloof, hij heeft me gered... Vannacht keek ik naar de straat, vanuit mijn raam kon ik de sterren van het Kremlin zien, en toen ik hem omarmde, zei ik tegen hem: „Sergej, nu heb je mij met je meegenomen en naar jouw stad gevoerd..."

Toen Mado Nina Georgiëwna verliet, verguldden de schuine zonnestralen de torens en daken reeds. De straten waren nog leeg. Mado liep daar en glimlachte, de glimlach verliet haar gelaat niet, het was haar te moede, alsof ze zojuist Sergej ontmoet had — op een groene boulevard in Moskou...

Nina Georgiëwna wilde absoluut met haar school naar de demonstratie. De directeur probeerde het uit haar hoofd te praten: „U moet zich ontzien, men moet daar immers zo vele uren staan...” Zij antwoordde: „Ik heb me het hele afgelopen jaar uitstekend gevoeld. Af en toe vergeet ik zelfs mijn leeftijd...”

Zij stonden lang op de Gogolboulevard. Er werden liederen gezongen, sommigen dansten. Het weer was grillig: nu eens regende het, dan scheen de zon weer en glinsterden de vochtige straten.

Nina Georgiëwna vertelde de jongens over de jonge Française, die had weten door te breken naar „Astoria”, over de havenarbeiders. Haar lieveling, Misja Rogow, zei met zijn basstem: „Zij zijn flink. Ik ben er zeker van, dat zij de Amerikanen eruit zullen jagen...”

Toen zij over het Rode Plein trokken, zag Nina Georgiëwna Mado op de tribune, zij zwaaide haar toe en glimlachte.

Zij glimlachte net als Sergej, dacht Mado. Mado voelde zich gelukkig en keek naar de demonstratie. Wat een macht!... Kon men de arbeiders van de Berty-fabrieken, Joséphine en de dokwerkers van Marseille hier maar eens heenbrengen! Met zo'n volk hoeven we ons nooit alleen te voelen!... Ik begrijp, dat Neales of Bédier hun hoofd verliezen. Zij schudden de kaarten nog een keer, maar zij hebben het spel reeds verloren... Daar gaat Nina Georgiëwna met haar leerlingen. Zij dragen een spandoek: „De vrede zal de oorlog overwinnen!” En vele, zeer vele bloemen... De jongens hebben prachtige gezichten. Eén lijkt op Sergej. Toen Sergej een jongen was, liep hij ook zo over dit plein... Nee, dat, waarin wij geloven, waarvoor wij strijden, is geen abstracte idee, geen hersenschim, het is het leven, het grote, ingewikkelde, bruisende leven... Kijk, daar komen de arbeiders. Ik zou hun willen toeroepen: „De kameraden van de Hotchkiss-, van de Berty- en van de Gnôme-et-Rhône-fabrieken zijn met jullie!...” Zij zijn met zeer velen, maar in werkelijkheid zijn ze met nog veel meer: de hele wereld is nu met hen.

Toen Nina Georgiëwna langs het Mausoleum kwam, keek ze op naar Stalin. Hij glimlachte. Nina Georgiëwna glimlachte ook. Zij glimlachte tegen de man, die de oude wereld kende, die aan de zijde van Lenin had gestaan, die gestreden had, in gevangenschappen had gezeten en een zware last op zich genomen had: de Sowjet-staat had hij sterk gemaakt, het volk had hij door een vreselijke storm geloodst en nu behoedde hij de vrede, het ademen, het leven...

Voor een ogenblik brak de zon door de donkerpaarse wolken heen.

— Leve de vaandeldrager van de vrede!

Allen keken naar Stalin en Nina Georgiëwna zoemde de gedachte door het hoofd: de hele wereld kijkt naar hem...

De colonne daalde af naar de brug. Misja Rogow zag de groep buitenlandse gasten en riep:

— Leve de vrede in de hele wereld!

Zijn stem sloeg juist over en hij eindigde in falset. De kameraden lachten. Hij werd verlegen, maar begon toen „Vaarwel, geliefde stad” te fluiten. De meisjes, die naast hem liepen, applaudisseerden. Allen waren vrolijk. Ook Nina Georgiëwna lachte. Zelfs de regen deerde niemand. Het was een krachtige, ruisende en zeer heldere regen.

1950—1952

Naamlijst van de belangrijkste personen uit deze roman

RUSSEN:

Wasia Wlachow — architect
Natasja — zijn vrouw
Nina Georgiëwna — zijn moeder
Sergej (Serjozja) — zijn broer, gesneuveld in Joegoslavië
Walja — Sergej's weduwe
Dmitri Alexejewitsj Krylow — arts
Professor Sjebarsjin — bioloog
Woronow — ingenieur
Wmitri (Mitja) Minajew — jurist
Olja — zijn vrouw
Maria Michailowna — zijn moeder
Osip Alper — majoor
Kranz — ingenieur
Wera — zijn vrouw

FRANSEN:

Mado Lancier — functionaris der communistische partij
Professor Dumas — anthropoloog
René Morillot — arts
Ivonne — zijn vrouw
Nivelle — dichter
Sablon — journalist
Sembat — schilder
Lejean — ingenieur
Bédier — minister
Pinaud — industrieel
Fabre — industrieel
Garcy — politicus
Dédé — onderwijzer

AMERIKANEN:

Low — senator
Mary — zijn dochter, Nivelle's eega
Majoor Smeadle — agitator
Bill Coster — journalist
Kolonel Roberts — hooggeplaatst regeringsfunctionaris
Kolonel Donovan — zijn chef
Clark — advocaat
David Harrison — neger
Jenny Camber — negerin
Joe Girstone — fabrieksarbeider

Betty — zijn geliefde
Jim MacHorn — kleermaker
Mark James — fabrieksarbeider
Neales — militair deskundige in Parijs
Generaal Dawes — bemiddelaar in Frankfort
Professor Adams — hoogleraar

DUITSERS:

Majoor Schirke — politicus
Kurt Ricthe — architect
Hilde — vrouw van Richter
Erich Schöller — fabrieksarbeider
Karl Brenner — handwerksman
Von Maltz — industrieel

TSJECHOSLOWAKEN:

Frantisek Kristek (alias „Tsjech”) — klokkenmaker
Zejda — spion in München
Karel Hobza — ingenieur
Julius Hobza — zijn vader

